

Noč.

Povest. Spisal Josip Kostanjevec.

Drugi del.

(Dalje.)

IV.

»**G**orej zopet eden, ki ga je uničil moj oče!«

Te besede si je Robert ponavljal in ponavljal, stopajoč s težkim srcem in z glavo polno mučnih misli proti svojemu stanovanju. Pred očmi mu je venomer stala siva glava Zadelova, njegova sključena postava, po ušesih mu je venomer brnel šum, ki ga je provzročil njegov nenadni padec. A vmes se je mešala podoba njegovega očeta. In ta podoba je zadrževala vedno odurnejši izraz. Da, slišal je celo očetov cinični smeh, videl v duhu njegove malomarne geste, s katerimi se je branil takih obdolžitev, kakor bi se branil nadležnim muham, ki obkrožajo njegovo čelo. Ha, to so vendarle samo muhe, muhe!

In v ta kaos se je naposled vrnila tudi njegova mati. Oni mili, žalostni obraz . . . da . . . počel je umevati, da je bila ta mučenica, da se je za zastorom njenega bivanja v očetovi hiši vršila počasi, a z nedvomno gotovostjo strašna tragedija, ki ledeni kri v žilah in pretresa mozeg, da šklopotajo zobje in drgetajo kosti. In vpliv te tragedije ostane neizbrisen, preganja človeka po noči in po dnevi, da se mu ježe lasje, da mu jeklena roka okleplje vrat in tilnik ob samotnih težkih urah, ki preže na človeka iz zasede ob vsaki priliki in nepriliki . . .

Komtoarist je bil v obraz rdeč in zabrekel. Nenavadna pijača, grozna razburjenost, vročina soparnega poletnega dne, vse je nanj vplivalo s težko, tlačéčo silo, da je komaj dihal. Njegovi redki, ob sencih daljši lasje so lepeli nad ušesi, kakor bi bili iz gumija, a doli po licih so mu semtertja kapljale težke kaplje obilega znoja, ki se nabiral na čelu njegovem. Njegove noge so se včasih spotekle, kakor bi ne bile prav sigurne, kam naj bi stopile, a roke so mu nehote segale na sence ter tipale žile, ki so bile tamkaj napete in prenapolnjene s krvjo, da so se poznale od daleč.

A on je stopal dalje, stopal s težkimi, počasnimi koraki.

Bilo je ravno poldne. Zvonovi so se oglašali z raznih cerkva ter brneli votlo po zagatnem, z raznimi plini prenasičenem zraku. Vmes so se mešali zategli žvižgi iz mnogih tovaren ob periferiji mesta ter rezko prihajali do ušes. Po ulicah je šumelo kakor ob velikih semnjih, delavci in delavke so se razhajali k skromnim svojim obedom ter se razgovarjali bučno in s hripavimi, od dela pokvarjenimi glasovi. Semtertja se je zbila robata šala, začul se je navidezno neprisiljen smeh, kakor bi prihajal Bog ve iz kako veselega srca, Bog ve iz kako jasne duše. Toda ako si se slučajno ozrl v oko onega, ki se je zasmel, streslo te je nehote. To oko ni odsevalo one zadovoljnosti, ki se je vtihotapila v smeh. Nekaj črnega, nekaj solnca se boječega je tičalo za tem pogledom, se je skrivalo tam doli na dnu duše. In ta smeh je moralo izsiliti neko drugo bitje, popolnoma nasprotno onemu, ki se je dalo porabiti v to, da ga je iztisnilo na dan, da je tako veselo zabrenkal na ušesa mimoidočih. Da, dve bitji v enem! Dve popolnoma nasprotni si bitji istodobno in v istem ozkem, komaj znatnem prostoru!

Množica je vrvela in vrvela dalje. Na nebu, visoko gori nad strehami je stalo božje solnce v vsej svoji krasoti, kakor ne bi se hotelo premakniti nikdar več s svojega vzvišenega prostora. In od njega je kipela pohotna vročina navzdol, da se je delalo temno pred očmi, da so se uklanjale glave in se odpirala žejna usta. Hej, to se morajo prepeči možgani, to se mora raztopiti mozeg v hrbtnici!

Komtoaristu so hipec ušle misli na drug tir. Počasi so se mu odvrnile od dozdanje smeri ter krenile na pisano množico delavcev in delavk. Kakor bi ga vsak izmed njih zanimal, kakor bi si hotel vtisniti v spomin vsak mimo stopajoči obraz, vsakega si je ogledaval, kolikor je to dopuščala naglica, ki so ž njo hiteli mimo njega. Da, tem in takim je hotel nekdaž pomagati! Da bi jim olajšal stanje, je zapustil hišo očetnjo, se je poročil z deklo, je zabredel v blato in smrad. In kaj je dozdej storil zanje? Ali ni več časa v to? In začutil je, da mu je izginila vsa ona dozdevna moč, da po njegovih žilah polje mlačna voda namesto vroče krvi, da je nedorastel otrok, ki se zastonj trudi, da bi vzdignil in si pripravil bruno, ki bi nanje sedel. Začutil je, da je otrok od svojega rojstva ves čas dozdej, in jasno mu je bilo, da tak otrok ostane tako dolgo, da ga ne zaziblje v večni sen mati vsega življenja, bela smrt. In uvidel je, kako je brezpotrebno bilo vse to, kar je žrtvoval, uvidel je bil, da bi prav tak brezpomemben otrok lahko bil doma v hiši svojega očeta,

da bi bil taka ničla tudi lahko kot bogat in ugleden človek. Edina razlika bi bila ta, da bi mu zdaj vsaj ne bilo treba stradati, da bi se lahko valjal po mehkih blazinah in pernicah ter dihal vase parfumovani vzduh, ki bi mu kipel nasproti iz nedrij nakičene in nakičkane ugledne soproge. Nehote so se mu zaokročila ustna na smeh pri tem razmišljanju. V istem hipu pa se mu je prikazal tudi Alfred in na njegovem obrazu se je svetila zaničljiva poteza kakor daleč vidno znamenje.

Torej otrok, otrok tu in tam! . . .

Komaj pa se je množica nekoliko razpršila, že je komtoarist visel zopet v prejšnjih mislih. In te misli so postajale sčasoma tako mučne, so ga rezale tako globoko v meso, da je komaj stopal dalje, da so mu začele pešati i telesne moči in je komaj čakal, da bi prestopil prag svojega stanovanja . . .

V svoji sobi se je onemogel zgrudil na stol. Moči so ga hipoma zapustile in začel se je tresti po vsem životu. Predmeti so se vrteli okoli njega, a roke njegove so se krčevito oklepale stola. Iz ust mu ni bilo nobene besede.

Metoda se je prestrašila. Njena lica so prebledela, njene ustnice so se stisnile. Prvi hip ni vedela, kaj bi počela. Nejasno ji je bilo stanje možev, najti ni mogla pravega vzroka temu nenadnemu pojavu. A zraven ji je vstajal v prsih neki strah, ali ni morda ona vzrok te boleti, te onemoglosti? Začutila je hkratu glasno očitjanje vesti, ki jo je dolžila, da je ona sama kriva vsega. In stala je kakor okamenela ter si ni mogla pomagati. Gledala je topo moža, ki je čepel pred njo, kakor čepi nedoraslo dete, ki mu ne rabijo niti roke niti noge. In ni si upala iztegniti svojih rok, da bi mu pomagala. Neka nevidna moč jo je zadrževala, jo je tlačila na isti prostor. Hotela se je prestopiti, a njena noga se je ustavila in ni mogla dalje.

V istem hipu so se začule stopinje pred vrati in vstopil je Alfred. Z enim samim pogledom je spoznal situacijo. A še predno je mogel izpregovoriti, predno se je nadejal, je planila Metoda k njemu ter ga trdo prijela za roko. Stresla ga je kakor malega otroka.

»Ven, ven! — Čemu si tukaj? — Ali ne vidiš? — Tvoje delo!« Njen glas je bil hripav in oduren. Vlekla je Alfreda za roko proti durim, a tam se je morala nasloniti na oboje, njene moč so opešale.

Robert se je bil v tem nekoliko umiril in njegove oči so začudeno zrle ta prizor. A videti je bilo, da se prav ne zaveda, kaj se godi pred njegovimi očmi. Lahko bi se bila drug drugega ubila,

lahko bi se bila poljubljala in objemala, njega bi to ne razburilo, njemu bi ne bilo nič mari, prepričan bi bil, da se mora tako goditi. In naposled, zakaj ne bi se godilo tako? —

Alfred se je naglo otrešel razburjenosti, ki se ga je bila za hipec lotila ob takem sprejemu, ter pristopil k Robertu. Prijel ga je rahlo, skoro očetovsko, privzdignil ga ter ga kakor otroka odnesel na posteljo. Tam ga je slekel iz površne obleke ter potem lahko zagrnil z odejo. Postal je nekoliko minut zraven postelje ter zrl na bolnika, ki so mu začele takoj lesti oči skupaj. Poteklo je komaj nekoliko trenutkov in že je zaspal.

Metoda je v tem še vedno slonela ob obojih. Alfred je pristopil k njej ter ji položil roko na ramo. Zdramila se je, a bila je videti že zopet mirna.

»To ne pomeni nič dobrega,« je dejal Alfred. »Bolezen je tu in utegne biti dolgotrajna. Razvijala se je počasi, a sedaj je razvita in treba bode skrbeti, da se pokliče zdravnik.«

»Kaj pa je?«

»Kaj? — Bržkone nevrastenija, vsaj povoda imam dovolj, da tako mislim.«

»In kaj je vzrok?«

»Nekaj posebnega se mu je moralo pripetiti. Toda, to se bo že zvedelo. V prvi vrsti treba skrbeti, da bode imel mir!«

Nastal je nekoliko časa molk in Metoda se je zamislila.

»Alfred«, je dejala čez nekaj hipov, »jaz se ne poznam sama več. Glej, kako sem priklenjena na tega človeka, ne morem ga pustiti, ne upam si ga žaliti —! In tega si kriv ti, ki si me nanj priklenil... Toda, kaj ima od mene? Saj sem prav tako priklenjena i nate... in tega si zopet kriv ti, ki si me priklenil s tisoč vezmi! Razumeš, ti si kriv vsega! Razumeš moje stanje? Zato pa pomagaj, da odnehajo vezi vsaj na eni strani!«

»No, no, dobro vem! Pri vsem tem si pač še praktična. Kdo naj odneha? — Jaz, seveda! Robertov stari tako enkrat izgine, in tedaj bodeš — gospa, imenitna gospa! Tu pač ni izbira težka!.. Toda, danes ne govoriva dalje o tem, saj je še čas!« odgovori porogljivo Alfred.

»Ne, ne! Danes se morava ločiti«, sili ona ter ga prime za roko. »Obljubi mi, takoj, zdaj mi obljubi, da je med nama pozabljeno vse, prav vse, kar je bilo!«

»Ah, Metoda, za to je še čas! Saj ti pravim, da ti ne bodem delal nikjer zapreke in da se umaknem o pravem času!« Oprostil se je njene roke ter pristavil resno:

»Ti ne misliš na najbližje. Glej, Robert je bolan, popoldne in morda še nekaj dni ne bo mogel v tovarno. O tem je treba obvestiti tovarnarja, da ne bode sitnosti in da mu morda ne odtegne plače. Čakaj, jaz sam stopim tja in uredim vse! Ti pa pazi nanj, ako bi česa potreboval . . .«

Odšel je naglo, ne da bi se ozrl.

Metoda je stopila k postelji. Robert je spal, a na bledem čelu so mu stale debele potne kaplje. Njegove koščene roke so ležale nad odejo in njih suhljati prsti so bili krčevito stisnjeni. Molče ga je opazovala nekoliko hipov, a potem se je sklonila nadenj ter ga poljubila na ustna. V njenem očesu se je prikazala rosa, ko je stopala do posteljice, kjer je svoje navadno popoldansko spanje spal mirno in enakomerno, kakor bi se ne bilo zgodilo nič, mali Svitoslavček. Ko se je prepričala, da je tu vse v redu, je vzela stol ter ga prinesla zraven postelje soprogove. Sedla je nanj, rahlo prijela Robertovo roko ter nanjo počasi in oprezno naslonila svojo glavo.

In v sobi je utihnilo vse . . .

Tudi spodaj na ulici je za nekaj časa potihnil ropot. Mučna popoldanska vročina je za nekoliko časa udušila bučno življenje in vse se je videlo utrujeno in zaspano. Semtertja je potegnila sapa in vzdignila oblak prahu, ki je pa ne daleč zopet legel na obulični tlak. Žaluzije in zastori ob oknih so bili nizko spuščeni, drevje na vrtovih in dvoriščih je dremalo.

* * *

Metoda je že dolgo časa živela dvoje življenje. In v tem dvojem življenju se je je dan za dnevom bolj polaščala nezadovoljnost in zdvojenost. Uvidela je vso svojo propalost in ničvrednost, zgrazala se je nad njo, delala trdne sklepe, a živela je vendar dalje, kakor je živela, odkar je spoznala Alfreda in odkar je bila poročena z Robertom. Semtertja se je izkušala otresti vpliva, ki ga je imel nad njo Alfred, in posrečilo se ji je tudi za nekoliko hipov. In nekaj lahkega, zadovoljnega je tačas leglo v njeno dušo. A prišli so zopet kmalu temni trenotki, težke ure, ki so jo vnovič potlačile, ki so jo našle slabo in onemoglo. Dasi Metoda ni bila izobrazena ženska, vendar je njena prejšnja in sedanja okolica toliko vplivala nanjo, da je s prirojeno bistrovidnostjo in s prirojenim mehkim čuvstvovanjem umela in opazila marsikaj, česar ne opazi morda druga, visoko naobražena dama. Bila je dovzetna za vse, vsakemu pojavu je znala najti vzrok, iz vsakega vzroka sklepati na posledice.

Zlasti pa je Metoda zadnje dni mnogo in često razmišljala o svoji usodi. Jasno in razločno so ji stali čestokrat pred očmi dnevi njenega življenja, odkar se je zavedala, pa do zdaj, ko je živela z Robertom in sinom v podstrešni ozki sobi . . .

Danes, ko je v tej tišini slonela na roki svojega moža, ko je čutila, kako se počasi in leno pretaka kri po njegovih žilah, občla je tudi njo nekaka meglena omotica, polastil se je je nekak polsen, ki so se v njem pojavljali dogodki iz davno prošlih dni.

Kako je bilo tačas, ko je prvič ugledala Alfreda? Prvi dan, ko je bil dospel k svojemu prijatelju Robertu v hišo njegovega očeta, sta se srečala. In ko mu je prvič gledala v obraz, oni čudni zagoreli obraz, tedaj je čutila, da se je zgodilo ž njo nekaj nenavadnega, je čutila, da se je nekaj nenadoma izpremenilo v njenem dosedanjem življenju. Instinktivno je povsila oči, ko jo je opazoval, ko se je sklonil k njej, da bi jo videl natančneje. Ko se je pa njegova desnica iztegnila proti njej ter jo prijela rahlo za podbradek, tedaj ji je šinilo nekaj nepopisno sladkega po vseh žilah. In tedaj je hkratu začutila, da bode njegova, vsa njegova.

In odslej jo je srečaval večkrat in z vsakim dnevom jo je priklepal z novimi vezmi nase. Ona se ga ni izkušala rešiti. Sama, radovoljno in s sladkimi občutki v prsilih mu je prihitevala nasproti, se je vdajala razkošnosti. In čutila se je neizmerno srečna, neizmerno vzvišena nad drugimi vrstnicami, da jo je ljubil on, da si je izbral ravno njo izmed toliko drugih. Kako mehke, kako čarovite so bile pozneje noči, ki jo je v njih obiskaval. Želela si ni drugega, nego da bi se tako življenje živelo večno, da bi bil on večno ob njeni strani. V Alfredu je videla vse dobro, vse vzvišeno, na njem ni bilo sence, ni bilo pege, niti madeža . . .

A tedaj je prišel trenotek, ko se je za nekoliko časa nenadoma vzdramila. Čutila je, videla je, da se nekaj ruši nad njo, da se zgrinja megla nad njeno glavo, a pojmovati ni še mogla. Neumevno se ji je videlo, da zahteva Alfred nekaj od nje, kar se ji je videlo nenaravno, a moralo je že biti prav, sicer bi on tega ne zahteval, sicer bi je v to ne silil.

Da, spominja se še natančno, kako je osupnila, ko ga je slišala govoriti takole:

»Vidiš, Metoda, moj prijatelj Robert te ima rad. In jaz bi ti svetoval, da ga ne zavrneš, ko te bode vprašal ljubezni. Glej, on bode nekdan bogat, on ti bode lahko dal vsega, česar ti jaz ne morem dati. Bodi pametna in vračaj mu ljubezen!«

V njej je nekaj vzkipelo, okoli nje se je v tem hipu nekaj podiralo in njene oči so začudeno strmele, strmele v daljo, kakor bi hotele prodreti temo ter zagledati razvaline, ki so se ravnokar sesedle iz veličastnega, solnčnojasnega poslopja. A ugledati jih ni mogla, samo slutila jih je v svoji bližini, slutila, da je tudi ona sama med njimi, da ji je njih kamenje že zagrnilo noge.

Vse to je čutila in tresla se je instinktivno, a vprašala ga je vendar z vsakdanjim, navadnim glasom:

»Kaj pa bode s tabo?«

Videla je, kako se je zasmejal. Prvič je zapazila na njem oni odurni smehljaj, ki ga je pozneje videla neštetokrat.

»Kaj bode z menoj? — Saj se midva vendar še lahko ljubiva, dragica!« je odgovoril ter jo opazoval, kako bode to učinkovalo nanjo.

Nekoliko časa je stala kakor okamenela. Skoro nato pa ji je bušnila v glavo misel: Saj to pravi in zahteva on, mora že biti prav.

Ni si vedela, ni si znala pomagati. Uklenjena je bila in videlo se ji je, da bi se zastonj izkušala rešiti teh oklepov . . .

Od tedaj pa je bilo njeno življenje večno sleparstvo, večno hinavstvo. Včasih se je gnusila sama sebi, včasih je visela med strahom in obupom nizko doli nad brezdanjim prepadom, a ko se je izkušala povzpeti višje, ko je duša njena hrepenela po jasnih, solnčnih višinah, privlekla se je megla k njenim nogam ter se odtod vzpenjala višje in višje, dokler je ni zagrnila čez glavo.

In v tem času je natančneje spoznala Roberta. Dasi sama neizkušena, je vendar kmalu uvidela, da je to človek mehek kakor vosek, rahel kakor pomladnja sapa, da se lahko stori z njim, kar se hoče. In začela je celo umevati, dasi počasi, pa vendar sigurno, v kaj si ga je Alfred izbral, začela je razvozlavati Alfredove naklepe. A pri tem se ji je nehote prikupil Robert s svojim tihim, ljubeznivim značajem in ni se ga mogla braniti uspešno. Predno se je pa dobro zavedela, ni več vedela, koga ima rajša, ali Alfreda ali Roberta.

V takih razmerah je Metoda stopila v zakon z Robertom Z. Prve dni, prve tedne je tavela v neki omotici, v neki megli, ki ji ni dopuščala jasnega razgleda niti po bližnji okolici, niti v samo sebe. Včasih je začutila, da se ji majejo tla pod nogami, videlo se ji je, kakor bi viselo nad njo nekaj nerazumljivega, ki jo pri prvi

priliki potlači, a navadno se je kmalu otresla strahu, ki ji je za hip prešinil dušo.

Toda sčasoma je začela misliti bistreje. Ko je sedevala ob mehkih večerih z Robertom tesno skupaj in se razgovarjala ž njim, tedaj je spoznala svojega moža celega, tedaj se ga je naučila ljubiti. Njena duša je bila popolnoma njegova, iz nje je izginil Alfred brezsledno. Samo vztrepetavala je še pred njim, bala se ga je vselej, ko je prestopil prag njenega stanovanja.

Alfred pa je bil brutalen. Ko je izprevidel to izpremenjeno razmerje med sabo in Metodo, je bilo žaljeno njegovo sicer skrbno prikrivano samoljubje. Niti mislil ni, da bi tako lahko odstopil od pravic, ki si jih je prisvajal črez njo. Skrajno neljubo mu je bilo, da bi utegnil morda izgubiti popolnoma ves vpliv do nje in vsled tega tudi do Roberta, od katerega je še vedno pričakoval marsikakih udobnosti. Saj je bil še vedno prepričan, da bode Robert nekdam, in to morda prav v kratkem bogat človek, ki bode od njegove mize padla zanj marsikatera drobtina. Zato je skrbno čuval te svoje namišljene pravice, zato je porabljal vsa mogoča sredstva, da ni puščal iz rok svojih žrtev. In dasi je bila duša Metodina popolna last Robertova, je vendar njeno telo včasih še bilo slabo. Branilo se je sicer Alfredu, drgetalo je pred njim, a vendar se je zgodilo, da se je semtertja onemoglo zgrudilo v njegovo območje. A toliko hujše je bilo Metodi, ko se je zopet vzbudila, ko se je zavedela, kako majhen, kako ničeva je njena moralna in telesna moč. Posebno pa ji je bilo hudo oni dan, ko je ujel Robert pogled med njo in Alfredom, pogled, ki bi mu bil kmalu odprl oči. Kako to, da se je mogel ta pogled sploh menjati med njima? Kaj je prisililo oba, da jima je vzplamtel v očeh oni nenadni izraz, ki se je nad njim zgrozil Robert, da je v svoji razburjenosti prevrnil čašo, da je za hipec izpregledal on, ki sploh ni umel gledati! Ali je mogla razumeti samo sebe, ko je navzlic vsem sklepom, vsej trdni volji vzkripelo v njej nekaj, kar se je bilo tja naselilo v davnih, prošlih dneh? . . .

Tako je živela dvojno življenje, dvojno, z vsakim dnevom bolj mučno in nenaravno življenje. In danes se je to njeno življenje nenadoma zopet obrnilo. Na katero stran se nagne, je bilo nemogoče slutiti. Ali gotovo je bilo, da je zopet dospela do razpotja, ki ni bilo na njem nobenega znamenja, nobenega kažočega napisa. In to razpotje je vrhutega še zakrivala noč, črna noč, in v daljavi je šumelo in vršelo, kakor bi se valila od tam temna, umazana reka in bi bili njeni valovi visoki kot gore . . .

In slonela je še vedno na Robertovi roki. Ti spomini so ji pluli po možganih ter jo vznemirjali. Robertova roka pa je mirno ležala pod njeno glavo in on se ni ganil.

Črez dobro uro se je vrnil Alfred.

Vstopil je s temnim licem in nezadovoljnim izrazom na čelu. Metoda je dvignila glavo ter ga vprašujoč pogledala. On ni čakal, da bi ga bila vprašala.

»Danes ga je tovarnar odslovil«, je dejal naglo in polglasno. »Odtod njegova razburjenost in bolezen!«

In sedel je na bližnji stol, kakor bi bil silno utrujen, ter prekrižal noge, naslonivši si hkratu glavo v lakti.

Metoda pa se je zopet sklonila nad Robertovo roko, toda njena glava je bila videti sedaj še bolj nizka, še bolj zakopana v odejo . . .

In nastala je v sobi zopet prejšnja tišina. A nekaj je plulo po njej, da, prav natanko se je čulo, da niso bili notri samo ti molčeči in upognjeni ljudje. Bilo je, kakor bi se nevidne roke dotikale njih životov, kakor bi hotele poskušati, da li je njih ogrodje dovolj trdno v to, kar je imelo še priti nadnje . . .

(Dalje prihodnjič.)

Ti si lepa, ko solnce . . .

Ti si lepa ko solnce,
ko pod trudni dan
žareč in drhteč se potaplja
v ocean.

Ti si lepa, in jaz te ljubim,
in ko zrem ti v oči,
v sebi čutim jaz novo življenje
in nove moči.

Ah, ne vtوني, moje solnce! . .
V dalji vali šumé,
in ti greš . . . in že padajo name
brezkončne teme.

A. Gradnik.

S potovanja v Jenou.

Spisal V. Bežek. ¹⁾

Rakor se vsi počitniški tečaji jenski vrše pod egido slovitnega pedagoga Viljema Reina, takisto je bilo tudi njegovo predavanje »o splošni didaktiki« središče vsega podjetja; poslušala ga je večina kurznihi udeležencev, in zagadelj so bile baš njegove ure najsplošnejši »rendez-vous« vseh ferialnikov, domačih in inozemskih. Predaval je v veliki dvorani hotela »Deutsches Haus«, ki je menda največja v celi Jeni; a bila je redoma »dubkom« polna, vsaj prvi teden. Tedaj si se baš pri njegovih urah lahko seznanil z učiteljstvom vseh omikanihi narodov evropskih in tudi neevropskih. Držali so se namreč docentje tudi pri teh ferialnih predavanjih obične akademske »četrtinke«, in v tej četrti ure je bilo najživahnejše občevanje. Hranim celo kopico posetnic nemških, angleških, ameriških in drugih učiteljev, s katerimi sem se pri teh urah seznanil; zlasti sem se sprijaznil z Angležem Mr. A. E. Stylerjem (reci: Stajlerjem), privatnim učiteljem jezikov (teacher of Languages) v Londonu, ki pa biva 20 km daleč od notranjega mesta »City«; a dasi je bil diplomiran učitelj francoščine in nemščine, je vendar nemški z vidnim naporom, četudi precej pravilno govoril, in nama Slovencema se je čudil, češ da govoriva nemški kakor rojena Nemca. In vendar sem baš v Jeni med pravimi Nemci čutil, koliko mi nedostaje do pristne nemščine, in da mi le-ta ni prešla v meso in kri niti po več nego tridesetletni pasivni in aktivni rabi v šoli. Tu se mi je vsililo ali pravzaprav utrdilo prepričanje, da imamo Slovenci vkljub tisočletnemu občevanju z inorodnimi sosedi še vedno toliko specifiške, slovenske lastnine v svojem jeziku in značaju, da nam je Levstik bridko krivico delal z očitkom, da smo ponemčeni do kosti in mozga . . .

Točno ob četrti na devet je vstopil prof. Rein ter se elastiški vzpel na oder, a ferialniki, katerih splošne simpatije si je bil že prejšnji večer pridobil s spretnim vodstvom simpozija, so ga burno pozdravili. A on je po vljudnem poklonu na levo in desno takoj pričel predavanje z nagovorom: »Meine Damen und Herren!«

No, sem si mislil, v Jeni pa so celo šolpiki šarmantni napram nežnemu spolu; in res je ona galantna razvrstitev obeh spolov v

¹⁾ Glej str. 859. in 860. lanskega »Zvona«.

nagovoru v jenskih tečajih stereotipna; ni eden izmed predavateljev je ni kršil, in če se je ravno kateremu zareklo, je takoj svoj pregrešek popravil, rekoč: »Meine Damen und Herren!« Celo njih program ima na čelu naslov: »Ferienkurse in Jena für Damen und Herren.«

Prof. Rein je dober govornik, in njegov glas je prikupljiv in jasen. Predaval je prosto, in ker je jako razločno govoril ter ob važnih obratih svojega izvajanja vedno povzemal ter ponavljal in pa ustno dokazovanje podpiral z beležkami na tabli, tedaj je bilo čisto lahko slediti njegovim dedukcijam. V tem me je živo spominjal Miklošiča, ki je bil, kakor je sploh znano in pripoznano, ne le velik učenjak, ampak tudi izvrsten pedagog, in primerjajoč njega z drugimi tedanjimi profesorji filologi, sem ga nehote primerjal s Sokratom, a nekatere njegove kolege s sofistami . . .

Konec ure je želez prof. Rein burno pohvalo; a način pohvale mi ni ugajal: ploskali so mu. In ta rokoplesk se je poslej ponavljal vedno in vedno, pri koncu vsake ure in tudi pri vstopu in sicer pri urah vseh docentov, dasi v različnih gradacijah, ki so bile prav značilno merilo za uspeh vsakega predavanja. Baš zategadelj se mi je videlo ploskanje kot nekako kritikovanje in zatorej nedostojno, in po moji sodbi bi ga bili morali docentje zahvalno, toda odločno odkloniti.

O posamnih predavanjih, njih razvrstitvi in vrednosti, ni da bi tu govoril; sporočil sem itak o njih in še sporočim drugod; tu naj podam samo nekaj splošnih opazk. Docentov je bilo mnogo (24) in še več kolegij, in kdor je hotel vse izkoristiti ter tekati od predavatelja do predavatelja, je moral poslušati od osmih zjutraj do ene ure popoldne ter potem zopet od dveh pa do sedmih zvečer.

Tedaj se je učenost lahko zajemala z veliko žlico, poreče cenjeni čitatelj. Toda vrednost predavanj je bila jako različna; ne le, da niso imeli vsi docentje daru, da bi bili tako živahno in zanimivo predavali kakor pedagog Rein ali geolog Walther ali naravoslovec Detmer, katere je vse vprek hvalilo — tudi znanstveni višek poedinih kolegij je bil silno različen. Popolnoma kos svoji nalogi so bili pravzaprav le vseučiliški profesorji in docentje, a nekateri njih pomagači in trabantje — učitelji in protestantovski popje — so zaman zavijali prozorno plitkost v brezkončno zgovornost. Vrhu tega so protestantje porabili ferialne tečaje kot ugodno priliko za propagando za neko evangelijsko diakonijsko društvo, s katerim so v zvezo spravili vprašanje o ženski izobrazbi in vzgoji vobče.¹⁾

¹⁾ Diakonise so nekake protestantovske redovnice, ki se bavijo s strežbo bolnikov, rešitvijo propadlih ženskih in vzgojo zanemarnjenih otrok.

Rekli smo že, da je prof. Rein duša vsega podjetja. S ferinalnimi tečajji namerja menda zlasti širiti svoja pedagoška načela, a s tem glavnim namenom strinja ob enem drugo svrhu, ki mu zlasti privabi mnogo udeležencev izmed ljudskih učiteljev — nadaljevalne izobraževalne tečaje. Zategadelj obsegajo le-ti razen pedagoških predavanj tudi naravoslovna, zgodovinska, filozofska, teološka (evangeljska) ter jezikovna predavanja (nemščina za inozemce). Kakor je gotovo našim pedagogom znano, zavzema prof. Rein s svojimi pristaji kot herbartovec (Jungherbartianer) posebno čudaško stališče, in starejši naši učitelji se gotovo še spominjajo njegovih polemik z Dittesom v osemdesetih letih prejšnjega stoletja (l. 1884. in sled.). Še dandanes zagovarja prof. Rein tisto Herbartovo oziroma Zillerjevo teorijo o mišljenskem pouku (Gesinnungsunterricht), o koncentraciji mišljenskih snovi (Gesinnungsstoffe) ter o osmerih kulturnih stopinjah človeštva, katere bi moral baje vsaki poedini gojenec v osmih šolskih letih takisto predelati, kakor se je po njih povzpelo vesoljno človeštvo v dolgi dobi kulturnega razvoja od prvega začetka pa do današnjega viška. Kakor bistri čitatelj uvidi, je v tej teoriji neki Darwinov nauk prestavljen na pedagoška tla ter uporabljen v pedagoške svrhe. Toda o vsem tem ne namerjamo tu govoriti, ker vemo, da vse to razen pedagogov nikogar ne zanima; nego samo to hočemo poudariti, da prof. Rein poleg vse svoje enostranosti vendar varuje svojemu sistemu vednostni značaj, ga ogrinja z nekakim filozofskim plaščem ter mu izkuša celo vdihniti novega mladega življenja, podkrepiljajoč nauk o kulturnih stopinjah z Darwinovimi teorijami.¹⁾ A njegovi trabantje — njegovi »vadniški učitelji«, bi mi rekli, a Nemci jih imenujejo »Seminarlehrer« — se niti ne zavedajo, na kako šibkih nogah stoji ves novoherbartski pedagoški sestav, ker njegovih mej nikoli niso niti prekoračili, ker so bili v njem vzrejeni in vzgojeni.

¹⁾ Kdor se želi poučiti o bistvu pedagoškega sistema starejših in mlajših Herbartijancev in o njega hibah, temu priporočamo živahno, celo ostro pisano brošuro: »Die Schule Herbart-Ziller und ihre Jünger vor dem Forum der Kritik. Beiträge zur Geschichte, Entwicklung und Kampfweise der neuesten Richtung in der Paedagogik und zum Streite zwischen Dittes und den Zillerianern. Von Dr. H. Wesendonck — Saarbrücken. Wien und Leipzig 1888. Verlag von A. Pichlers Witwe & Sohn.« V isti zalogi je izšel tudi spis, ki mu je bilo prisojeno častno darilo, in iz katerega se lajik najlože pouči o vzgojeslovnih težnjah Herbartove šole, pod naslovom: »Die wissenschaftliche Paedagogik Herbart-Ziller-Stoys in ihren Grundlehren gemeinverständlich dargestellt und durch Beispiele erläutert. Für Erzieher, Leiter und Lehrer niederer und höherer Schulen. Gekrönte Preisschrift von Dr. G. Fröhlich.« Sedmi natisk je iz l. 1901.

Ko so tako navdušeno ponavljali vsa gesla svojega mojstra Reina, so se mi videli kakor tisti »ciceroni« v velikih mestih, ki poznajo pač izvrstno samo svoje mesto, a si morda domišljujejo, da so geografi, ali pa kakor tisti papigasti razlagatelji delov človeškega trupla, iz voska prepariranega (v anatomskih muzejih), ki se zde sami sebi menda anatomi. Posebno priskutil in obenem smilil se mi je radi svoje dolgočasne patetičnosti in servilnega ponavljanja Herbartovih in Reinovih fraz dr. Just, šolski ravnatelj v Altenburgu, ki je predaval prvi teden (od 5.—12. avgusta) »nauk o vzgoji npravnega značaja«. Ker je obenem grozno maziljeno, resnobno in dolgočasno otrobe vezal, mu je avstrijska naša kolegija nadela celo prikladen priimek, češ, da je on »petrificiran« npravni značaj.

Vprav diskreditiral pa je pedagoške kurze Tr...r, bivši učitelj, sedaj ravnatelj in lastnik (!) vzgojnega zavetišča »Sophienhöhe« pri Jeni. Napovedal je bil šesturno predavanje (po eno uro na dan od 5. do 12. avgusta) o »abnormnih pojavih v duševnem življenju otroškem«, tedaj o predmetu, ki je sedaj na dnevnem redu, in katerega so se polastili zlasti severnoameriški in za njim tudi evropski pedagogi. Uvod niti ni bil slab; živo nam je g. Tr...r naslikal bedo onih mnogih otrok, ki kali poznejših psihopatiških nepopolnosti prineso že na svet po krivdi staršev, zlasti očetov, pijancev in razuzdancev: pravi podegovani greh — »erbliche Belastung«, kakor veli nemški tehniški izraz. In odtod da izvirajo vse one duševne bolezni, ki so dandanes skoro epidemski razširjene. Toda predavatelj se ni dolgo držal načrta, v katerem je obetal, da nas seznanj najpreje z raznimi nepopolnostmi otroške duše — »psychopathische Minderwertigkeiten« jih imenujejo Nemci — a potem da nas pouči, kako je treba ravnati s tako deco, doma in v šoli, in kakšnih zavodov bi še bilo treba zanjo. Naštevajoč vzroke psihopatiških pojavov, je prišel tudi do alkoholizma in pa do preobloženosti moške šolske mladine po onih starših, katerih najbolj vroča želja je, da bi omogočili svojim sinovom pristop k enoletnim prostovoljcem. A sedaj se je mož vrtel kakor večča okoli luči v časovnem krogu alkoholizma in enoletnega prostovoljstva, da smo se strmeč pogledovali, kam vse to meri. In s propagando proti alkoholizmu in pritisku k enoletnemu prostovoljstvu je ubil par ur, a

¹⁾ Prim. n. pr. dr. Frid. Tracyja knjigo o »psihologiji detinstva«, ki je v nemškem prevodu dr. J. Stimpfla izšla v Lipskem v zalogi E. Wunderlicha (l. 1899.). Predgovor nemškega prelagatelja je zanimiv zategadelj, ker nam v njem z imeni in številkami dokazuje, kako skrbno se neguje v Severni Ameriki otroško dušeslovje.

šest ur je bilo celemu predavanju odmerjenih. Menda mu je došel do ušes glas o splošni nezadovoljnosti njegovih poslušalcev, kajti šestega predavanja, v katerem itak ne bi bil zmagal premnoge prej zamujene tvarine, niti ni bilo, nego povabil nas je za tisto popoldne v svoj zavod za slaboumne otroke na griču na južnovzhodni strani mesta, imenovanem »Sophienhöhe«. Odzvalo se nas je vabilu do petdeset ferijalnikov; kot pristen antialkoholist nas je pogostil g. J. Tr . . . r v svoji krasno ležeči, v švicarskem slogu zgrajeni vili z mlekom, kavo in s slatino. Dasi so bile počitnice, je bilo v zavodu še kakih petnajst otrok — slaboumnih dečkov in deklíc iz najboljših rodbin raznih narodov. A tudi te prilike g. J. Tr . . . r ni porabil, da bi nas bil na otrokih samih, ki nam jih je predstavil, in s katerimi se je vpričo nas razgovarjal, poučil o njih dušnih hibah in o njih zdravljenju in vzgoji, nego je začel zopet moralizovati o pogubnem vplivu alkohola na možganske stanice in pa o — enoletnem prostovoljstvu. Tedaj so se premnogi posetniki drug za drugim izmuznili ter »po francosko« odšli. On pa je otvoril debato na prosti esplanadi na vrtu pred zavodom, odkoder je bil krasen razgled na Jenou, na Zalsko dolino ter na bojišče jensko in auerstädtsko na nasprotni strani doline. Rekel je, da je pripravljen odgovoriti na razne interpelacije svojih poslušalcev. Že preje sem mu bil jaz prijavil ugovor, zakaj se on ni dotaknil, naštevajoč duševne otroške defekte, nikotizma in otroške kaje ter neke mladinske bolestne strasti, o katere razširjenosti in pogubnih posledicah zdravniki vedo toliko groznega pripovedovati. Takoj mi je rekel, da zdravniki pretiravajo, ter obljubil, da mi »coram publico« odgovori v sledeči debati na vrtu. Odgovora nisem dočkal; vnela se je brezkončna debata med gospodarjem in preostalimi gosti, skoro samimi ljudskimi učitelji, o vprašanju, kako naj bi se uravnale šole za silo (Nothschulen), katerih pomen ni da bi ga tukaj razkladal. Nemški ljudski učitelji so se mi tu odkrili kot jako spretni govorniki — čemur se niti ni čuditi, če se pomisli, da jim je vladati z enim samim jezikom — a ta njih spretnost jih zavaja do brezkončne gostobesednosti in morečega praznomlatja. Vkljub svoji slovenski potrpežljivosti in vljudnosti so mi začela kar tla goreti pod nogami, in odkuril sem jo z ljubljanskim g. kolegom nekako okolo polosme ure zvečer. A debata o šolah za silo se je baje zaključila ob devetih. — Hudobni jeziki pa so trdili, da g. J. Tr . . . r z vsem svojim predavanjem o »psihopatiških nepopolnostih« in z vabilom na »Sophienhöhe« ni nič drugega namerjal nego čvrsto reklamo za svoj zavod.

Bojim se, da sem se že predolgo mudil pri pedagogiki in pedagoških vprašanjih ter zlorabljal blagovoljnih čitateljev potrpežljivost; toda nadejam se, da dobim njih odvezo, ker vem, da so baš vzgojevalna pitanja na dnevnem redu javne diskusije ter smejo spričo tega računati tudi na zanimanje širših krogov. Meni je stalo tudi do tega, da poudarim in utemeljim svoje stališče glede ferijalnih tečajev v Jeni napram kolegu rojaku, ki se jih je z menoj vred udeležil ter o njih izpregovoril v 3. in 4. številki letošnjega »Popotnika«. Nasproti njegovi, po mojem mnenju premili, pavšalno-dobrohotni sodbi o »počitniških tečajih v Jeni« se mi je zdelo potrebno, malo ostreje razdeliti solnce in senco. Zato pa mi bodi dovoljeno, preden zaključim to poglavje, izreči kratko svojo sodbo ne le o jenskih, nego o počitniških tečajih vobče.

Po prizadevanju g. urednika »Lj. Zvona«, ki na široko odpira predale svojega lista vsem prosvetnim svrhám, stremečim po ljudski izobrazbi, vedo že tudi »Zvonovi« čitatelji, da je dandanes že jako močna struja, ki teži za tem, da naj se veda in učenost popularizuje in demokratizuje, in tudi vseučilišča, doslej izključna last duševnih aristokratov, ki so »beati possidentes«, in katerih geslo je bilo »odi profanum vulgus et arceo« — naj odpro na stežaj svoja vrata, ali še bolje, njih docentje, magistri in doktorji naj gredo »na ulice in trge« predavat, in vseučilišče naj postane ljudsko izobraževališče — »University extension«. Tudi jaz priznavam, da je to krasna ideja, ki bode še veliko sadu obrodila, a sodim, da nasproti pretiranim nadejam je umestno nekoliko skepticizma. Baš poset jenskih tečajev me je uveril, da je vsa osnova ferijalnih kurzov jako dvomljive vrednosti, vsaj onih kurzov, ki namerjajo neakademikom v kratkem času — v par tednih — nadomestiti in pribaviti akademiško izobrazbo. Ta svrha se meni zdi nedosežna. Sadovi izobrazbe, pravi grški pregovor, so sladki, a pot do njih je dolga in trnjeva. To poudarjajo tudi nasprotniki Reinovi ter dokazujejo neuspešnost celega podjetja; a prof. Rein, ki se je baš navedenega očitka v svojem predavanju tudi dotaknil, se je opravičeval in tolažil s tem, da je tisti ugovor sicer resničen, a da počitniški tečaji nudijo obilo priliko osebnega spoznavanja imenitnih mož in medsebojnega živalnega občevanja ljudi raznih krajev in narodov in s tem množino izobraževalnih momentov. To je vse res, a na svoje oči in ušesa sem se uveril, da neakademski udeleženci in oni, ki se niso nalašč za predavanja že preje pripravili, kmalu omagajo pod množino in globino gradiva, ki ga jim akademiki nudijo; opazil sem, da je že po prvih dneh zanimanje silno

pojemalo, in že konec tedna jih je premnogo odšlo, a zvršetak že plačanih predavanj jih je prav malo čakalo; odšli so, tolažeč se, da vse to, kar bi imeli še poslušati, veliko bolje in laže najdejo v tiskanih knjigah dotičnih predavateljev. Odločno je torej svariti ljudske učitelje pred sangvinsko nadejo, da si po počitniških tečajih v Jeni ali v Volšpergu, ali kjer si koli bodi, nadobavijo nedostajajočo jim akademsko izobrazbo.

S to trditvijo pa ferijalnim kurzom ne odrekam vsake veljave. Praktične važnosti je njih svrha, omogočiti bivšim akademikom nadaljevanje strokovne izobrazbe, zlasti profesorjem srednjih šol, ki spričo naporenega šolskega pouka ne utegnejo zasledovati razvoja svoje stroke ter tako brez svoje krivde zaostanejo v znanstveni izobrazbi. Največjega pomena pa so pedagoški tečaji in med njimi v prvi vrsti Reinovi v Jeni zategadelj, ker z novimi izumitvami in izpopolnitvami na metodiškem polju seznanjajo širše kroge, zlasti srednješolske in ljudskošolske učitelje. Kakor moderne vojaške uprave vedno zboljšujejo orožje svojim armadam, tako mora tudi napredno učiteljstvo vedno stremiti za izpopolnjevanjem svoje metode. In pisatelj teh vrstic smatra za največji dobiček svojega potovanja v Jenó priliko, da se je praktiški, na licu mesta, v Reinovi vadnici seznanil s tisto »upodabljaajoče-razvijajočo« metodo, ki mu je bila kot »elementarna«, »genetiška« ali »hevristiška« iz teorije že davno znana, a živo nje bistvo mu je jasno postalo stoprv po živi praksi, a sedaj je veren nje pristaš. Toda dovolj o tem; saj o omenjeni metodi sporočim obširneje drugje.

* * *

S prvim tednom je bila večina pedagoških predavanj, katera so bila vsaj meni pravi vzrok potovanja v Jenó, zvršena razen enournega kolegija prof. Reina samega, in tako sem se sedaj oddahnil od naporenega dela; preostajalo mi je poslej dovolj časa, da sem si natančneje ogledal kraj in ljudi, mesto in okolico, bližnjo in daljnjo. Pa tudi o zgodovini Jene sem se utegnil sedaj poučiti iz prebogate nje literature.

Ko so se Slovani ob času splošnega preseljevanja narodov pomikali trdo za Nemci proti zapadu, tedaj so prednje njih straže prodrle celo do Frankovskega in Turinškega, in tendenciozni g. Freytag v prvi povesti svojih »Pradedov« (Die Ahnen) mnogo govoriči o lokavosti in grozovitosti srbskih vojvod v boju z Nemci. No, tiste prednje straže so že davno legle v grob, in njih današnji potomci so pristni Nemci — Saksonci in Turingi — a slovanskih sledov je

še dandanes vse polno po Turinškem kakor po Saksonskem, namreč krajevnih imen slovanskega izvora. Celó najbolj klasiški mesti nemškega slovstva — Jeno in Weimar — so ustanovili preklicani Slovani. V jensko pokrajino so prišli Srbi ali Vendi, kakor jim pravijo Nemci, l. 634., in slovanske grobove z mrljiškimi darili so našli pri Klein-Rommstedtu in Taubachu. A Turinško je — trde Nemci — dandanes »srce nemških dežel« (das Herz Deutschlands)!

V zgodovini Jene pa niso samo strani, ki so popisane z zlatimi črkami ter pripovedujejo o čudovitem razvoju vseučilišča, ki ga je obiskovalo n. pr. sredi 18. stoletja več nego dvatisoč dijakov (a dandanes šteje čez osemsto dijakov ter blizu sto učiteljev) ter o zlati dobi nemškega slovstva, ki je nerazdružno spojena z imeni: Weimar, Jena, Goethe, Schiller; za zlatimi črkami se vrste v povestnici jenski tudi jeklena pismena, ki njenega imena nič manj ne proslavljajo, dasi na celo drug način. Na visoki planoti na severozahodu od Jene in pri štiri ure oddaljenem Auerstädtu je Napoleon dne 14. oktobra 1806. l. popolnoma uničil prusko in ž njo združeno sasko armado!

* * *

Ko je spustil Schiller med »Ksenijami« ostro pšico o »vedi«, češ:

»Einem ist sie die hohe, himmlische Göttin, dem andern
Eine tüchtige Kuh, die ihn mit Butter versorgt«,

ne vem, ali jo je bil naperil tudi proti vrlim »špispurgarjem« jenskim; toliko pa je gotovo, da ima za ves svoj materijalni procvit zahvaliti Jena takisto »almo mater« kakor Monakovo svoje kronane mecenate, pokrovitelje umetnosti in umetnikov; Monakovo si kuje rumenjake iz umetnosti, a Jena iz učenosti.

Ni bila edina lep dan obetajoča jutranja megla, ki me je silila, ko sem postopal po jenskih ulicah, vedno in vedno, naj primerjam megleno Jeno z Ljubljano, nego bili so za tisto vzporejanje, kakor sem že namignil, še drugi vzroki. Tudi Ljubljana se poteza za vseučilišče; in zadnja vseučiliška debata v državnem zboru je pokazala, da ni tako brezupno to njeno prizadevanje. Koliko gmotnega dobička — da ne govorim o moralnem — bi imela od njega; stavim, da v petdesetih letih bi narasla na stotisoč prebivalcev. --

Vseučilišče nikjer ne ostane osamljeno; tudi v Jeni mu je prirasla množina vzgojnih, prosvetnih in znanstvenih zavodov. Najprvo naj omenim pedagoški vseučiliški seminar, katerega ferijalne tečaje

poseča od leta do leta več udeležencev vseh narodov iz vseh delov sveta. To ti je edini tak zavod na vsem Nemškem, in ž njim je spojena vadnica s tremi razredi (Ober-, Mittel-, Unterstufe), s šolskim vrtom, šolsko delavnico, šolskim kopališčem in šolskim muzejem; a vodstvo prireja tudi šolska potovanja (Schulreisen) in šolske večere za starše (Elternabende). Ustanovil je pedagoški seminar dr. Karel Volkmar Stoy, znani herbartovec, leta 1844., a predstojnik mu je prof. Rein izza l. 1886.

Z vseučiliščem je v zvezi tudi poljedelska velika šola s poljedelskim muzejem. A srednjih šol ima Jena celo vrsto. Nova meščanska šola pa ima tako luksurijozno poslopje, da se mu je sam Bismarck čudil, ko je posetil Jeno dne 30. in 31. julija l. 1892., ter rekel, naj bi si vsako mesto prizadevalo, mladini podariti tako lep dom.

Da je pri tako razvitem šolstvu z vseučiliščem na čelu za duševno zabavo in izobrazbo, znanstveno in umetniško, poskrbljeno v Jeni kakor v nobenem enolikem mestu, to je naravno, in odveč bi bilo naštevati dolgo vrsto društev, družb in zvez, klubov in tečajev, ki zbirajo okolo sebe zlasti v pozimskem času članove iz vseh slojev. Celo tri »prostomaltarske lože« premore Jena; njih imena so: »Carl August zu den 3 Rosen«, »Friedrich zur ernsten Arbeit« in »Akazie am Saalstrande«.

Dovolj o prosvetnih institutih, a z ozirom na Ljubljano, ki se mi je za mojega bivanja v Jeni vedno vsiljevala v spomin, češ, naj jo primerjam z Jeno, moram vendarle še omeniti neki jenski zavod, zlasti zategadelj, ker je pred kratkim sam urednik tega lista sprožil misel o potrebnosti take naprave (javne ljudske knjižnice) za Ljubljano. V mislih imam »javno čitalnico« jensko (Oeffentliche Lesehalle), ki je največja na Nemškem; premore več tisoč zvezkov iz vseh strok in več nego tristo časnikov in časopisov. Po statističnem izkazu jo poseča vsak tretji branju več (t. j. več nego 15 let star) Jenčan. Čitalniške sobe, v katerih so na razpolaganje časniki in časopisi, poseti na leto več nego 60.500 čitateljev, a letni stroški znašajo na leto okroglih 15.000 mark.

* * *

Umetnost in veda imata kakor obrtnost zlato dno, smo rekli, samo znati je treba skrivnost, kako se jima pride do dna; Jenčanje so večji tej tajnosti, in Jena ni samo učena, ampak tudi bogata. O nje imovitosti ne pričajo samo čedne in celo krasne vile, katerih je vsa polna bližnja mestna okolica, in nasproti njih številu naj se Ljubljana s svojo edino kotažo proti Tivoliju kar skrrije.

Tudi obrtnost jenska je močno razvita. Pospešil jo je zlasti neki Karel Zeiss, ki je pred kakimi petdesetimi leti z malimi delavci zasnoval »optiško delavnico«. Iz njegove ustanove (Carl Zeiss-Stiftung) se vzdržuje velikansko tvorniško podjetje, pri katerem sodeluje razen mnogih trgovcev in znanstvenih strokovnjakov še tisoč optikov, mehanikov, ključalničarjev, mizarjev i. t. d. S Zeissovo ustanovo je v zvezi steklarnica trvdke »Schott in drugovi«, ki preskrbuje skoro vse evropske dežele s steklom za optiške namene. —

Da je v vseučiliškem mestu s tako razcvelim šolstvom gotovo tudi knjigarstvo in tiskarstvo jako razvito, to je lahko ugeniti, in imena Costenoble, Frommann in Doebereiner so poznavateljem nemškega knjigotrštva dobro znana.

Razen z mnogimi drugimi modernimi ustanovami se ponaša Jena tudi s krematorijem, t. j. s sežigalnico za mrliče. Zgradili so ga l. 1898. na novem kopališču v kljub temu, da obstoji krematorij v bližnji Goti že izza l. 1877., in ima dosti opravila; razen protestantov iz sosednjih pokrajin se dajo ondod tudi katoličani iz Bavarske sežigati. Tako mi je zatrjeval čuvaj krematorijski, ki mi je drage volje jako natanko pojasnjeval vso uredbo, vse nadzemlske in podzemlske prostore; le-ti so bili še gorki, kajti malo poprej so bili nekoga sežgali, in njegovi ostanki so bili še videti skozi stekleno okence v železnih vratih. Čuvaj mi je tudi povedal, da je sedaj navada, pozemske ostanke po sežigu shraniti v žaro, a žaro vdelati v votel kamnen steber, ki je obenem spomenik na grobu; le-ta je na ta način pravzaprav »kenotaphium«; pokazal mi je precej takih s stebri okrašenih grobov izza najnovejšega časa. Zanimala me je tudi cena; čuvaj je trdil, da sežig sam ne stane več nego 60 mark.

* * *

Ker sem tako postopal po Jeni ter povsod videl znake bujnega gmotnega in duševnega napredka, so se mi često nehotoma obrnile misli tja na daljnji jug, kjer je neko mesto, še nekoliko večje po številu prebivalcev nego Jena, obdarovano s tolikimi prirodnimi krasotami, zlasti z milim podnebjem, a glede ljudske živahnosti zaostaje za Jeno kakor kaka vas; to je naša avstrijska Nica — Gorica. Kdo bi zameril Nemcem, da s ponosom vzklikajo: »Wie haben wir 's so herrlich weit gebracht!« kadar jih prižene v mrzlih zimskih mesecih, ko njih domovino pokriva mrka megla in led in sneg, tisto staro-germansko hrepenenje v divne naše kraje; kako krasna narava, si pač mislijo, a kako ubogi ljudje! In pri takih refleksijah se mi je zbujala zavist, in inako se mi je storilo.

.....

Volja.

Drama v štirih dejanjih. Spisal Etbin Kristan.

(Konec.)

Četrto dejanje.

Morsko kopališče.

Desno zadaj morski zaliv, s treh strani obdan s suho zemljo. Levo zadaj visok hrib, ki pada zadaj in na desno strmo v morje, a na drugih straneh se polagoma spušča v nižavo. Na levi strani je terén višji, na desni planjava. Izza hriba široka cesta, ki se vleče tik ob morju na desno. Od ceste ozka pot na hrib skozi gozd, ki pokriva levi del višave. Levo, bolj v ospredju, hotel, pred njim umetno gojen gaj. Desno restavracija, okrog nje terasa s stopnicami in s kamenito ograjo, po kateri se opleta bršljan. Na sprednji strani je terasa še nekoliko višja; tu je na njej letna lopa (glorieta),

Po sredi na ravnem nasadi, med njimi pota.

Lesen most sega kakor pomol daleč v morje. Tam je pristanišče za ladje. Ob cesti in med nasadi klopi.

Popoldne.

Kopališčni gosti sede na terasi in se izprehajajo po obrežju ter po nasadih. Na terasi poslušujejo natakariji.

Slavec in Grabar prideta na kolesih po cesti z leve strani. Kolesi nalonita ob stopnice, stopita na teraso in si brišeta pot.

Slavec. A ne, sedaj ne maram piti. Izprehodiva se malo, da se ohladiva!

Grabar. Saj si res drevil, kakor bi šlo za stavo.

Slavec. Da, da, gnalo me je z vso silo naprej.

Grabar. Kaj te je gnalo?

Slavec. Ej, prijatelj, sedaj pa res preveč vprašaj... Čakaj — kaj me je vendar gnalo? Radost... pričakovanje... upanje... A, vrag ve, kaj je bilo! — Življenje, prijatelj, življenje. To je nekaj skrivnostnega. Življenje v človekovih prsih, ki včasih popolnoma zaspri, a včasih se elementarno prebudi, pa širi peroti, pa se dviguje, pa raste, pa objame z nevidnimi krepkimi rokami ves svet...! Komponiral bi rad to tajnost življenja, komponiral, bratec — kajti samo glasba bi jo lahko izrazila! Ali moral bi biti velik umetnik, da bi našel prave glasove in akorde in prave ritme za to kompozicijo.

Grabar. Dobro. Sedaj pa že smeva popiti čašo vina na čast tvoji kompoziciji. (Gresta počasi na teraso.)

Slavec. Aj, ne kompoziciji! To vendar ne sme biti komponirano, ne vtesnjeno v pravilne takte, in nobenemu pravilu se ne sme pokoravati.

Grabar. Torej same improvizacije.

Slavec. Improvizacije — in infinitum. (Prišedša na teraso, sedeta in naročita vina.)

Margerita in Ljubica na kolesih z leve.

Ljubica. Konec pota!

Margerita. To je bila lepa vožnja!

Ljubica. Ah, malo vroče. Kaj zato? Sedaj je itak končano.

Margerita. Končano!

Ljubica. Parnika menda še ni.

Margerita. Menda ne.

Ljubica. Škoda, da se Marica ne vozi s kolesom.

Margerita. Škoda.

Ljubica. Gostobesedna danes nisi.

Margerita. Ljubica, čemu je ta izlet? Kaj nameravaš?

Ljubica. Kaj naj bi nameravala? Ali se ne peljemo skoro vsako nedeljo kam?

Margerita. Ne pretvarjaj se, Ljubica! To ti ne pristoji.

Ljubica. Prav imaš. Bodiva odkritosrčni!

Margerita. Odkritosrčni.

Ljubica. Da, kolikor je mogoče med nasprotnicama.

Margerita. Ta izlet je torej bojni manever?

Ljubica. Morda še več.

Margerita. Bitka?

Ljubica. Odločilna bitka!

Margerita. A!

Ljubica. Mama, tebe je strah.

Margerita. Strah? Haha! Kaj misliš?!

Ljubica. Strah te je; bojiš se za zmago, jaz pa sem sigurna.

Margerita. Čemu vse te skrivnosti? Čemu ta izlet?

Ljubica. Potrebno je. Ali, mama, še se lahko vse poravna, ako le hočeš.

Margerita. Nočem.

Ljubica. A če bodeš morala?

Margerita. Jaz?

Ljubica. Ti!

Margerita. Slabo me poznaš. A mislila sem, da me vsaj ti bolje razumeš. Ne, Ljubica, jaz nikdar ne moram, temuč vedno hočem.

Ljubica. Vedno hočeš? Oj, motiš se, motiš!

Margerita. Vem, vem, kaj misliš. Domišljam si, da hočem, a vendar moram, si hotela reči. Morda imaš prav. Ali to mi je vse eno. V sebi sem prepričana, da hočem; to mi zadostuje.

Ljubica. A zakaj hočeš vedno tisto, kar ne more uspeti? O, mama, premisli stvar! Daj Marici svobodo, ki jo zahtevaš zase. Samo za Marico se bojujem.

Margerita. Za Marico? Kakšno svobodo naj ji dam? Ali more biti svobodna? Saj nima volje, da bi si priborila svobodo. In kako naj bi jo porabila, ako bi jo imela?

Ljubica. Njena volja se zopet dvigne — morda še danes.

Margerita. A kako hočeš to doseči?

Ljubica. Obuditi ji hočem srce.

Margerita. Ako nimaš drugih sredstev, tedaj se ne raduj pre-zgodaj zmage!

Ljubica. O, drugih sredstev imam tudi, ali nočem jih porabiti. Mama, Marico hočem rešiti, to mi je edini namen. Ako bi hotela uničiti tebe —

Margerita. Uničiti mene —

Ljubica. Ako bi hotela to, bi se poslužila drugih sredstev.

Margerita. Mnogo si domišljaš, dekle.

Ljubica. Ne. Vem, kaj govorim, in vem, kaj delam.

Margerita. Tedaj veš mnogo.

Ljubica. Mnogo, res. Vem sedaj n. pr., zakaj siliš Marico, naj bi vzela Gospodarja.

Margerita. Ljubica!

Ljubica. Ako bi hotela dokaza, našla bi ga v strahu, ki te prešinja. Ali brez tega dokaza vem dovolj.

Margerita. Kaj moreš vedeti?

Ljubica. Rekla sem ti, da hočem samo Marico rešiti, a nikogar uničiti. Povrni Marici svobodo! Morda je velik greh, da se... da se zabavaš z Gospodarjem —

Margerita. Ljubica!! . . .

Ljubica. — morda je to velik greh, ali molčati hočem, ker nočem žaliti ubogega očeta — pa ker sem prepričana, da ne potrebujem tega sredstva. Ali vrni samo Marici svobodo!

Margerita (molči nekaj časa. Potem). Ne, tisočkrat ne! Zmagaj, ako moreš, ali vdam se ne. Povej vsemu svetu, kar veš, uniči me, ako si dosti močna, ali bahala se ne bodeš, da sem se ponižala pred teboj. Razglasi mojo sramoto, glasno kolikor moreš, jaz pa bodem še glasneje povedala, da je moralo biti tako.

Ljubica. Ne vprašam, zakaj je tako, in ne sodim. Morda je moralo biti tako — kar se tebe tiče. Srce me boli, ker sem videla in ker vem . . . Ali veruj mi, da ne peberem nobenega kamena in z nobeno mislijo te ne obsojam. Pojdi svojo pot — toda Marico osvobodi! Ustvari si srečo, kakršno si želiš! — ali nad Maričino srečo nimaš pravice! Osvobodi jo, prosim te, rotim te . . .

Margherita. Dosti! Vse besede so zaman. Nasprotnica moja, ali ne razumeš, da se ne morem vdati? . . . Domišljam si, da hočem, a vendar ne morem — tako nekako si rekla prej. Da, da! Hoteti moram in ker tako hočem, moram izvajati, pa če bi sama sebe uničila. Ne hrani me s pametnimi razlogi! Zakaj držim Marico? To nima zmisla, meniš? A kaj mi je mar! Tako hočem, a ti hočeš drugače. Suči orožje, suči ga! Tudi ta boj je slast, a pogin v taki borbi mora biti ravno tako sladak kakor zmaga . . . (Odide proti terasi. Ljubica gleda za njo. Potem se obrne in odide proti hotelu. Ko pride do vrat, stopi pestunja na prag. Obe stojita in se gledata.)

Pestunja. Ali ste vi Mrkulinova gospodična?

Ljubica. Da. Vi ste z Reke?

Pestunja. O, da. Bala sem se že, da vas ne najdem.

Ljubica. Kaj niste vedeli, da pridem sem?

Pestunja. Vedela sem. A med tolikimi ljudmi bi se bili lahko zgrešili.

Ljubica. Jaz bi vas bila gotovo našla. Kdaj pa ste prišli?

Pestunja. Gospa je včeraj dobila vašo brzojavko, pa sem se morala že sinoči odpeljati. Popoldne sem že prišla sem.

Ljubica. Pa otrok?

Pestunja. Notri je. Gospe se je zelo čudno zdelo, ko je dobila brzojavko. Pa ker je bilo vse tako natančno in določno, je rekla: Pojdi, Ančka, pojdi, pa pazi dobro na otroka. Dejala mi je, naj govorim najprvo z vami in naj storim, kar mi vi ukažete.

Ljubica. Dobro. Pojdiva najprvo pogledat otroka! (Odide s pestunjo v hotel.)

Slavec (z Grabarjem na terasi). Saj imam oči v glavi!

Grabar. E, pa si vendar že včeraj videl mojo Diano, a takrat nisi opazil ničesar.

Slavec. Takrat! Amice, ali še nikdar nisi gledal hiš, drevja in drugih reči, kadar je padal sneg, ali pa kadar je bila megla? Pa se ti ni zdela vsaka stvar drugačna kakor v solnčnem blišču?

Grabar. Seveda.

Slavec. Torej ne zahtevaj, da bi bil včeraj videl, kar vidim danes.

Grabar. Pa kako ti ugaja?

Slavec. Slika ali model?

Grabar. Porednež!

Slavec. Torej Ljubica. — Iztegni roko, bratec, pa primi, pa drži!

Grabar. Čudno. Včeraj si drugače govoril o ženskah.

Slavec. Zopet včeraj! Kar praviš »včeraj«, je bilo pred stoletji. Takrat je bila tema, kjer je danes svetlo, morje, kjer je danes suha zemlja, a kar je bilo takrat neumno, je danes pametno. Tvoja ljubezen je pravzaprav tudi taka — no — taka, da ni pametna. Kajti pametna je samo moja ljubezen.

Grabar. A, samo tvoja?

Slavec. O Jove! Kaj me ne razumeš? Samo moja — pravim jaz. Samo moja — reci tudi ti tako.

Grabar. Izvrstno!

Slavec. Nič — izvrstno. Modro je, ali vsaj resnično. Tu stoji vsakdo na stališču: Quod licet Jovi, non licet bovi. Zaljubljeni ljudje vzdihujejo, gledajo luno, tope se v sentimentalnosti — brrr — kako je to smešno! Prijatelj moj, kadar se sam zagledaš v luno, pa poješ elegije, pritiskaš roko na srce in brenkaš o polnoči na kitaro, tedaj je vse to božansko, krasno, vzvišeno . . . A! Človeško je, nič drugega. In ker smo ljudje, bi bili tepci, ako bi hoteli drugače ravnati. — Primi, ti pravim, pa drži!

Grabar. Dekle ima zadnje dni toliko muh . . .

Slavec. Pojdi na Olimp, pa ako niso grške boginje dobile sivih las in ne nosijo umetnih zob, tedaj si izberi tam nevesto. A ne boš je dobil!

Grabar. Kako misliš?

Slavec. Tvoji starši so grešili, ker so ti pomagali na svet. Moral bi biti rojen bog, da bi smel iskati žene brez napak.

Grabar. Hotel sem samo reči, da se zadnji čas tako vede, da kar nič ne vem, ali smem kaj upati. Včeraj mi je rekla, da bode vse dobro, ako se ji posreči kombinacija s teboj.

Slavec. Je rekla? Tedaj kupi zaročna prstana. Prvič se ji kombinacija gotovo posreči, drugič pa si strašno kratkoviden, ako ne veš, da ti je dekle takrat največ obljubilo, ko ti je največ odreklo.

Grabar. Da bi le bilo res! (Sliši se ravno piščal prihajajočega parobroda. Ljudje na terasi vstajajo in počasi odhajajo k morju.)

Slavec. Parobrod prihaja.

Grabar. Pojdiva še midva tja!

Slavec. To ti saj menda prepodi muhe, katerih ne manjka niti v tvoji glavi.

(Vstaneta in odideta 'doli. Na cesti srečata Ljubico, ki hiti iz hotela k pristanišču.)

Ljubica. Zdravo, gospod Slavec! Dobro, da ste tukaj. O, vedela sem, da pridete.

Slavec. Saj sem vam obljubil.

Ljubica. Da, da.

Slavec. Ali je — dete — tukaj?

Ljubica. Je.

Slavec. Oh, kje pa je? Kaj ne morem?

Ljubica. Ne sedaj, gospod Slavec. Potrpite še malo! Še kratek čas mi prepustite nit . . . Pa ne pojdite čakati parobroda! Ostanite rajši tukaj, dokler vas ne pokličem.

Slavec. Kakor želite.

Ljubica. Jaz moram k morju. Na svidenje!

Slavec. Na svidenje, gospodična!

Grabar. Gospodična Ljubica!

Ljubica. Česa želite?

Grabar. Niti pogledali me niste. Samo eno besedo!

Ljubica. Nimam časa. Na svidenje, gospod Slavec! (Pohiti na pomol. -- Parnik je prišel, ljudje izstopajo, pozdravljajo se in odhajajo po obrežju.)

Grabar. Vidiš, tako se mi godi. Za Boga, kaj je to ljubezen? Kaj bi mogla biti taka napram meni, ako bi me le količkaj ljubila?

Slavec. Prijatelj, ako ti ni treba preiskovati globokejših skrivnosti ženskega srca, tedaj imaš pač lahko delo in majhno skrb. (Odideta spređaj na desno in izgineta za restavracijo. S pomola prihajajo ljudje posamezni in v skupinah! Med njimi Margerita, Ivan, Marica, Ljubica, Julka, Edvard, Franjo.)

Ivan (idoč z Marico in Julko). To se človeku prileže, tak lep dan, pa taka lepa vožnja!

Julka. Res, to kar preporodi človeka. Danes se mi zdi ves svet drugačen kakor po navadi.

Ivan. Kaj si pa ti tako žalostna, Marica?

Marica. Ne vem, nekako tužno mi je. Nič ne morem prav misliti. A to menda preide.

Ivan. Le vesela bodi! Saj se mora tukaj človeku razvedriti duh. (Pod teraso se vsi ustavijo.) Otroci, danes moramo biti vsi veseli! Franjo, poišči nam prostorčka tu gori, da imamo zbirališče! A vsakdo

ima popolno svobodo. Kdor hoče, naj se gre šetat, kopat, ali kar se mu poljubi. Jaz ostanem pri mizi, pozneje se morda tudi malo izprehodim. (Franjo odide in pripravi v lopi prostor za družbo.)

Julka. Kozarec vina že popijem, potem pa pogledam okolico.

Ivan. Vsakdo, kakor ga je volja.

Ljubica. Kadar se okreпчаš, Marica, greva midve skupaj. Bodeš videla, kako krasno je tukaj!

Edvard. Kaj pa, ko bi naredili svoje načrte tu gori, kjer se lahko bolj prijetno pogovorimo nego takorekoč na cesti?

Ivan. Dober svet. Franjo nam je menda že našel prostora.

Edvard. Gotovo. To zna mojstrsko. (Gredo na teraso. Franjo jim pride naproti in jih odpelje k pripravljeni mizi, kjer posedejo. Med tem posepeče).

Margerita (Edvardu). Nujno moram govoriti s teboj. Glej, da najdeš priložnost.

Edvard (potihoma). Hočem. (Margerita se oddali od njega. Dva natararja stojita, prvi poleg Ivana, drugi malo dalje od mize. Ivan vprašuje, kaj kdo želi, in naročuje. Natararja odideta, pogovarjaje se. Kmalu začneta prinašati vina, kisle vode, mrzle jedi.)

Ivan. Naša Ljubica res ve, kaj dela.

Ljubica. Ali res misliš, papa?

Ivan. Kajpada. To je bil izvrsten načrt, da si nas izvabila sem.

Ljubica. Ali misliš, da znam tudi drugače kaj prav storiti?

Ivan. Oho! Kaj si postala častihlepna?

Ljubica. Da, pa tudi ne.

Franjo (ironično). Ljubica je filozofka svoje glave.

Ivan. Svoje glavka, misliš?

Franjo. Da, nekako filozofska.

Margerita. Ne, praktična.

Ivan. Vi imate vsi vkup skrivne misli. Kar govorite, pomeni nekaj. Pa zakaj ne poveste vsega tako, kakor mislite?

Franjo. A, papa, ne išči pri nas globokih misli! Svet je sedaj tak, da leži skoro vse na površju. Življenje se hladi in končno izgine vsa toplota.

Ivan. Ne pripoveduj mi tega! Življenje je tudi danes boj. Morda so cilji drugačni, sredstva morda tudi, ali da bi vladal na svetu grobni mir, tega ne verujem.

Margerita. Boj je, da. In boljše je, v najhujšem boju dobiti smrtne rane pa poginiti, kljubujoč še pod zadnjim udarcem sovra-

žnikovega kija, nego pa vzeti sam sebi moč in tedaj ne živeti in ne umreti.

Ljubica. Ali vedeti je treba, čemu se porabi moč. Hoteti — to je lepo; ali hoteti dobro, to je najlepše.

Margerita. Kaj je dobro, kaj slabo? Kdo naj odloči? Kdo ve, kaj je za mene dobro, kaj je po mojih nazorih, po mojem pričanju dobro? Kdo more meni mene nadomestiti?

Ljubica. Bojujemo se torej za to, kar mislimo, da je dobro, in v kar verujemo. (Marica vstane.) Ali greš na izprehod, Marica?

Marica. Ne morem več sedeti. Kar duši me vse. Ako se izprehodim, mi morda odleže.

Ljubica. Pojdi z menoj. (Odideta skupaj po nasadih proti hotelu.)

Julka. Jaz grem tudi. (Pohiti za njima.)

Edvard. Milostiva, morda želite še vi pogledati okolico? Ako mi dovolite, vas spremim.

Margerita. Prosim. (Odide počasi z Edvardom. Dekleta so se že oddalila.)

Franjo. Meni se pa ne ljubi. Rajši ti pomagam piti.

Julka (je dobitela Marico in Ljubico, ki sta krenili na cesto). Ve dve se hočeta gotovo pogovarjati. A veste, kaj je meni prišlo na misel? Gori na hrib pojdem. Tam je gotovo krasen razgled.

Marica. Kako si danes živa!

Julka. Saj pravim, da sem vsa prerojena. Morje pa čisti zrak, pa nova okolica — oh! Jutri bi se prav lahko vrnila v pisarno pa opravljala tisto duhomorno delo, ako bi le vedela, da ga večasi lahko tako pretrgam kakor danes.

Marica. Pa tvoja poroka?

Julka. Oh, ne spominjaj me danes nanjo!

Ljubica. A jutri?

Julka. Jutri...? Ne mislimo na jutri! Pusti me, naj sem danes srečna. Tu gori grem sedaj. Na svidenje! (Odide na hrib. Marica in Ljubica gresta po cesti dalje na levo.)

Edvard (z Margerito v nasadih). Na službo sem ti, draga.

Margerita. Kaj mi poveš?

Edvard. Kar me hočeš vprašati.

Margerita. Vprašati...? Mislila sem, da ni treba tega. Včeraj si mi dejal, da mi danes odgovoriš.

Edvard. Ah, za Boga, kaj še vedno misliš na tisto absurdnost?

Margerita. Absurdnost?

Edvard. Oprosti! Tako mi lezejo nepremišljene besede iz ust.

Margerita. Le govori nepremišljeno! To mi je ljubo. Nepremišljene besede so največ vredne.

Edvard. Marga, menda ne misliš resno na tisti projekt?

Margerita. Kdaj si pa opazil, da se šalim?

Edvard. Ne, ne; tega ne mislim, ali tisti projekt ne more biti nič drugega kakor hipni produkt razgrete fantazije, razdraženih živcev.

Margerita. In potem?

Edvard. Menil sem, da misliš danes bolj hladno.

Margerita. Bolj hladno. Dobro . . . Potem?

Edvard. Skratka, da si se prepričala, da to ni mogoče.

Margerita. Ni mogoče? . . . Dobro. Ne govoriva več o tem!

Edvard. Ah, ne, ne! Pogovoriva se do kraja! Razumeti me moraš.

Margerita. Saj te razmem. Vem, kaj mi je soditi in kaj storiti.

Edvard. Ali — to je. — Spravljaš me v zadrego.

Margerita. Nič drugega kakor v zadrego, dragi?

Edvard. Dovolj, da ti vsaj razložim . . .

Margerita. Kaj bi mi razlagal? Da si strahopeten?

Edvard. Prosim te, Marga!

Margerita. Da, mene ne moreš pozvati na dvoboj, torej bi te ne smela žaliti.

Edvard. Poslušaj me vendar! Čemu pa je treba tega? Kaj ne more vse ostati, kakor je bilo? Gotovo nisi pomislila, da je nemogoče, kar zahtevaš. Kako bi živela v tujini? Saj oba vkup nimava ničesar. In moja karijera je tudi nekaj. — Morda te sedaj vznemirja misel, da poročim Marico. Pa saj veš, da ti ohranim vso ljubezen. Kolikokrat si sama rekla, da je zakon prazna formalnost. Končno bi ti tudi to rad žrtvoval; saj bi najrajši živel le za tebe. A razmere poznaš; veš, zakaj se moram poročiti.

Margerita. Poročiti! A če bi to splavalo po vodi, prijatelj?

Edvard. Ti mi braniš? Ljubosumna si?

Margerita. Ne, ne! Vprašala sem le, kaj bi bilo, če bi se tako zgodilo.

Edvard. Torej strah. — Pa če bi bilo . . .

Margerita. Tedaj?

Edvard. Marga! Naj ti zadostuje moja ljubezen. Ne zahtevaj, kar je nemogoče!

Margerita. Dobro, Ničesar več ne zahtevam. Samo o ljubezni mi ne govori več!

Edvard. Margerita!

Margerita. Reci, da sem podla žena, prešestnico me imenuj, žali me — ali besede »ljubezen« ne skruni! Ljubezen! Ti, ti — pa ljubezen! Niti slutiti ne znaš, kako ogromna je moč srca, ki premaga pomisleke in predsodke in razum in modrost v svojem krasnem egoizmu . . . Ah! . . . Ne govoriva več o tem! Pojdi svojo pot, prijatelj, ki ne razumeš niti enega utripa mojega srca! Pojdi — končano je!

Edvard. Čemu vendar ta eksaltacija? Zakaj naj bi ne ostalo med nama vse, kakor je bilo doslej!

Margerita. Kakor doslej? . . . Svetoskrunstvo!

Edvard. Ah, nervozna si. Vrniva se v družbo! Kadar se pomiriš, se pogovoriva.

Margerita. Nikdar več. Danes sva govorila zadnje besede.

Edvard. Margerita . . . !

Margerita. Konec!! . . . Spremi me k mojemu soprogu! (Edvard, potrpt, v veliki zadregi, ji ponudi roko. Margerita se naredi, kakor bi ne bila opazila. Molče se vrneta na teraso. — Iz hotela pride pestunja z otrokom. Izprehaja se po levi strani nasadov.)

Ivan. Kaj sta se že nahodila?

Margerita. Nahodila, nahodila.

Edvard. Milostiva se hitro utruji. Če ni bolehná —

Margerita (kakor bi ga ne slišala. Ivanu). Kako se zabavaš? Ali ne pojdeš na izprehod?

Ivan. Hvala, hvala! Morda pozneje. Tukaj se počutim prav dobro.

Margerita. Ali naj ti natočim malo vina in kisle vode?

Ivan. Kako si prijazna! . . . Pa mi daj malo! (Margerita mu jako ljubeznivo postreže.) A, če bi bila bolehná, ne bi mogla biti tako ljubezniva.

Margerita. Kdo pravi, da sem bolehná? Vsaka žilica v meni je zdrava.

Ivan. Izlet ti dobro de. Tako mila že dolgo nisi bila.

Margerita. Včasí so take ure, da hoče človek v trenutkih popraviti, kar je v letih zagrešil.

Ivan (smehljuje se). Kaj pa bi bila ti zagrešila?

Margerita. Pravzaprav ničesar. Kdo ve, kaj je greh? A saj pravim, da so včasí take ure. (Govori potihoma dalje.)

Marica (se vrne z Ljubico po cesti z leve). Čakali nas bodo že.

Ljubica. O, ne mudi se še.

Marica. Pa sem tudi malo trudna.

Ljubica. Sediva na klop, saj jih je dosti!

Marica. Dobro.

Ljubica. Ali si kaj dobre volje? (Prideta do klopi in sedeta.)

Marica. Tako... Trudna sem, drugega pravzaprav nič ne vem.

Ljubica. To nič ne de. Dobro je vendar, včasih takole brez smotra ubiti nekaj časa pa pozabiti na vse. Ali ne?

Marica. Dobro je, samo če ne bi bilo tistega čudnega strahu. (Pestunja pride z otrokom mimo.)

Ljubica. Ah, glej, glej, kako lep otrok! (Pestunja se ustavi.) Ali je fantek ali je dekletce?

Pestunja. Fantek je, gospodična. Ali ni res lep?

Ljubica. Poglej ga, Marica! Tako lep otrok!

Marica. Oh! Mali otroci so navadno čedni.

Ljubica. Čedni! A ta je lep, poglej ga vendar!

(Pestunja stopi bliže in drži otroka tako, da ga Marica lahko čisto od blizu vidi.
Marica se zagleda vanj in ostrmi.)

Marica. Ljubica! — To dete...!

Ljubica. Kaj pa ti je?

Marica (vstane.) To dete...! Čigavo je to dete? — Odkod ste vi?... Za Boga, čigavo je to dete? (Izza restavracije se počasi približujeta Slavec in Grabar.)

Pestunja. Z Reke sem, gospodična.

Marica. Z Reke? In ta otrok... To lice... te oči... Bog, moj Bog! (Pade na klop in zajoka.)

Ljubica. Marica! Kaj ti je?

Marica. Ta otrok — to je vendar nemogoče...!

Ljubica. Mogoče je, sestrice, mogoče.

Marica. Ti veš?

Ljubica. Da, Marica, vem...!

Marica. Dajte, dajte! (Vzame otroka v naročje in ga gleda.) Da, da, moj, moj! (Vsa razburjena boža in poljubljuje otroka.) Moj, moj otrok! (Slavec pristopi. Marica ga opazi). Vi... vi tukaj... ti...!

Slavec. Najino dete, Marica!

Pestunja. Gospodična, prosim vas, dajte mi otroka. Vrniti se moram v hotel. Nocoj moram odpotovati.

Marica. Ne, ne, ne! Moje dete hočete vzeti? Nikdar več, nikdar več!

Slavec. Pa otrokov oče, Marica?

Marica. Oče...? O, da, da, naj izvedo vsi, vsi! Ali deteta mi ne smejo več vzeti. Nikdar več...!

Ljubica. Tedaj moramo povedati očetu in materi.

Marica. Da, da, takoj. Pojdimo, pojdimo! (Hoče iti z otrokom.)

Ljubica. Čakaj, Marica! Pusti dete tukaј pa pojdi najprvo z gospodom Slavcem k očetu!

Marica. Pustiti dete?

Ljubica. Ne bodo ti ga vzeli, ne. Jaz jamčim.

Marica (pogleda Ljubico). Bodisi! (Pestunji.) Ali ostanite tukaј! Ne pojdite nikamor!

Pestunja (pogleda Ljubico, ki ji da znamenje). Počakam.

Marica. Pojdimo hitro! (Stopi par korakov, pa se še enkrat vrne in vzame otroka. Naposled se premaga, izroči dete pestunji in pravi odločno.) Pojdimo! (Hiti proti terasi, Slavec za njo, potem Ljubica in Grabar.)

Grabar (med potom). Ljubica, ali pridem sedaj na vrsto?

Ljubica. Prosim vas, ali ne mislite, da imam sedaj važnejših opravkov?

Marica (prišedša vsa razburjena v lopo, pade pred očetom na koleno in ga prime za roko. Ivan jo začuden pogleda, Margerita vstane, se ozre, opazi Ljubico in sede zopet). Oče! Oče!

Ivan. Kaj pa ti je, dete?

Marica. Oče!

Ljubica. Papa, tu moram jaz govoriti. Saj vidiš, da Marica ne premore besede.

Ivan. Kaj pa se je zgodilo?

Margerita (napol zase). Zmagala je!

Ljubica. Včeraj sem te vprašala teoretično. Danes ponavljam svoje vprašanje povsem v resnici. Glej, tu — gospod Slavec prosi za Maričino roko.

Ivan (se ozre in opazi Slavca, ki stopi bliže. V čudu). Gospod Slavec?

Ljubica. O, da veš, kako zelo, zelo se imata rada!

Ivan. Ali — to je vse tako nenadno! — Kakor bi bil neumen, kar meša se mi v glavi.

Ljubica. Kaj pa je treba več, papa! Saj ti pravim, da se imata rada kakor dva goloba.

Ivan. Marica, ali je res? Vstani, vstani, Marica! Povej, ali je res?

Marica (vstane). Oče! Ti si dober, oče!

Ivan. I, seveda sem dober, ali povej, kako je to?

Marica. Ne vem, oče, sama ne vem. Ves čas je nečesa manjkalo v meni; bilo mi je, kakor bi ne bila popolnoma živa. A ta hip se je vse zbudilo.

Ivan. To je zagonetka. A če je res, naj bode, kakor je. Gospod Slavec — ali je tako?

Slavec. Gospod profesor . . . (domišlja se, kako bi povedal, kar misli) . . . A, Jupitra mi, vse besede me izdajajo. Skratka: tako je. Že predno sem jo odciganil v svet, je bilo tako in tako je ostalo, čeprav je bila čudna megla vmes. In to je gotovo. Marice ne more nihče tako ljubiti kakor muzikant Slavec.

(Margerita se počasi nekoliko korakov oddali in stoji sama ob strani. Edvard nemirno zasleduje ves prizor. Včasih skrivaj pogleda Margerito.)

Ivan. Otroci, v moji glavi se vse vrti. Ali vi, gospod Slavec, pravite, da je tako, Marica pravi, Ljubica pravi . . . Meni je vse nepričakovano — a če se imata res tako rada, tedaj . . . e, tedaj se vzemita!

Slavec (veselo). Ho, dokaževa vam lahko, kako se imava rada.

Ivan. Dokažeta? Kako pa?

Slavec (se spogleda z Ljubico). Nič, nič. To se mi je tako zaletelo.

Ivan. Le na dan, Ljubica! Saj vidim, kako se spogledujeta.

Ljubica. To ni nič posebnega, oče. To ti že še povemo.

Ivan. Poveste? Zakaj pa ne takoj?

Ljubica. Ni nič posebnega; pa je res še čas za to.

Marica (odločno). Ne; to povem jaz. Ako zaslužim kazen, naj jo sprejem. Oče, tam doli stoji pestunja —

Ivan. Pestunja?

Marica. Da, oče — z najinim — otrokom . . .

Edvard (vstane). Ah!

Ivan. Z vajinim . . . ! Pa tega nisem vedel! In kako je bilo mogoče, da si dovolila, da smo vsi verjeli v . . . zaroko z gospodom . . .

Margerita (mu pretrga besedo). To je bila moja volja.

Ivan. Tvoja volja, Margerita?

Margerita. Ne išči pojasnila, Ivan! Za to uganko ni pojasnila. Volja je stala proti volji. Moja je bila slabejša, Ljubičina je zmagala.

Ivan. To bi bilo nekaj, dasiravno je še dosti nejasno. Ali Marica, kako si ti dovolila in prenašala . . . ?

Marica. Oče, tega sama ne razumem. Prišlo je tako; strah me je bilo vsega, vse mi je bilo nejasno . . . a sedaj je zopet hi-

poma prišlo, ko . . . ko sem pogledala . . . svojemu detetu v oči. Kakor kakšen čudež je prišlo. Hipoma sem vedela, da je bil moj strah vsa leta prazen, da je bilo vse nezmislno. Bliskoma se mi je nekaj vrnilo, česar mi je ves čas manjkalo. Tisti hip sem spoznala, da ne more biti drugače . . .

Edvard. Pardon, gospoda! Tukaj sem očitvidno povsem nepotreben. Moja navzočnost bi utegnila motiti nenadno radost. Klanjam se. Ivan. Gospod nadporočnik!

Edvard. Pardon! . . . (Stopi k Margeriti. Potihoma.) Pripravljen sem — kamor hočeš.

Margerita (ga ostro pogleda. Potihoma). Sedaj? — Predrznež! (Glasno.) Srečno pot, gospod nadporočnik! (Edvard se globoko pokloni in odide, rožljaje s sabljo.)

Julka (pride). A, kakšen razgled! (Opazi situacijo.) Kaj pa — a, menda imate igro? — Kaj pa igrate?

Ivan. Krasna igra. Sila zanimiva.

Julka. Res? A, jaz pa sem bila na hribu. Kako je tam lepo! Razgled, gospoda —! Notri do Trsta se vidi. Pa daleč, daleč tja čez morje. A tam nad morjem je tako strmo — a — veličastno, krasno! Groza obhaja človeka, ako pogleda naravnost doli. Komur bi se zavrtelo v glavi pa bi padel preko skale, ta ne bi več ugledal belega dne.

Margerita. Komu bi se pa zavrtelo!

Julka. Prav lahko bi se zgodilo. Pa kako tam morje bobni!.. Ali . . . kaj vam to sedaj pripovedujem! Igrajte, igrajte!

Ivan. O, igra je menda že končana.

Grabar (potihoma Ljubici). Pa midva?

Ljubica. Ne bodite tako nepotrpežljivi! Vse po vrsti.

Ivan. Marica — rekla si, da je pestunja doli.

Marica. Da, oče . . . Ali — jo smem —

Ivan. Poklicati . . .? Seveda. — Kar je, je. Videl bi pa vendar rad svojega vnuka.

Marica. Takoj, takoj jo pokličem.

Ljubica. Grem s teboj. Saj veš, da pestunja samo mene sluša. (Odide z Marico; Margerita za njima)

Ivan. Kaj greš ti tudi, Margerita?

Margerita. Soparno je tukaj. (Odide.)

Julka. To je pa čudna igra.

Ivan. E, to je igra življenja.

Margerita (krene na cesto). Ljubica, zmagala si!

Ljubica (nežno). Zakaj si me silila?

Margerita. Zakaj . . . ? Moralo je biti. Pa tudi jaz zmagam.

Ljubica. Zmagaš? . . . Mar greš za —

Margerita (hitro). Kaj nisi videla, kako je odšel? . . . Ne tako, ne. Moja volja zmagaja. (Pristopi hitro k Marici.) Bodi srečna! (Ji stisne roko.) In ti Ljubica . . .

Ljubica. Mama!

Margerita. Ne sodi me krivično!

Ljubica. Rekla sem ti —

Margerita. Vem. Hrabro dekle si. Zbogom! (Obrne se proti cesti.)

Ljubica. Kam greš?

Margerita. Sedaj?

Ljubica. Da.

Margerita. Vroče mi je. Na tisti hrib grem poiskat malo sence.

Ljubica. Na hrib?

Margerita (odhajajoča). Da. Zbogom! (Stopa proti hribu in potem na vrh.)

Marica. Pojdiva hitro, hitro!

Ljubica. Saj naju pestunja čaka.

Marica. O, meni se tako mudi! Tega ne razumeš.

Ljubica. Razumem, razumem.

(Stopita hitro po potih nad nasadi k pestunji.)

Pestunja. Zaspal je.

Marica (gleda dete). Dajte ga meni.

Pestunja. Zbudil se bode.

Marica. Primem ga čisto na lahko.

Pestunja. Pa se bode vendar zbudil.

Ljubica. Pusti, Marica, saj ga bodeš sedaj vedno imela.

Marica. Vedno, vedno! — A koliko časa ga nisem imela! — Moj otrok! . . . In to dete mi je vrnilo življenje.

Ljubica. Pa ga vzemi v naročje! Naposled — naj se zbudi!

Marica (vzame dete nežno v naročje).

Ljubica. Oče čaka.

Marica. Vrnimo se k njemu!

Pestunja. Ali naj počakam?

Ljubica. Le pojdite z nami!

(Odidejo proti terasi.)

Franjo (v lopi). Človek bi izgubil vero v svojo filozofijo.

Ivan. Tvoja filozofija ni bila nikdar nič vredna.

Julka. Sedaj celo jaz verujem, da je bila slaba.

Franjo. A . . . Morda ste (ironično) celo izpremenili svoj načrt glede bogatega Lastrinija?

Julka. Tudi to. Gori na hribu sem ga izpremenila. V tej krasni naravi, kjer vse živi, cvete, raste . . . pa misliti na to, da bi se prodala, živa zakopala v grob . . .

Ivan. Prav imate.

(Marica z otrokom v naročju, za njo Ljubica in pestunja so dospele do terase. Marica gleda neprenehoma otroka. Slavec ji je prišel nasproti in jo spremlja.

Marica mu prikazuje otroka.

Na stopnicah terase se pestunja ozre in opazi Margerito, ki je prišla na vrh hriba. Trenotek stoji tam gori in gleda v morje. Isti hip, ko se pestunja ozre, razširi roke, kakor da bi hotela skočiti.)

Pestunja (prime prestrašena Ljubico za krilo). Bog nebeški!

Ljubica (se naglo ozre).

Pestunja (pokaže s prstom proti hribu). Tam — žena!

Ljubica (hoče zakričati; glas ji zaostane v grlu. Prestrašena, pridušeno). Margerita!

(Margerita skoči s pečine v morje. Ljubica se vsa pretrese; oči si zakrije z rokami in malo da ne pade na tla; pestunja jo ujame. Ko se nekoliko osvesti, gleda z izbuljenimi očmi na hrib. Mraz jo izpreletava. Le počasi se ji povrača moč.)

Marica in Slavec nista opazila ničesar. Hitela sta v lopo. Tam jima pride Ivan nasproti, pogleda otroka in ga nežno poboža.)

Ivan. Kako mu je pa ime?

Slavec. Seveda Ivan! Glejte, kakšen korenjak je!

Ljubica (prime pestunjo krepko za roko. Še pod vtiskom groznega prizora s tresočim glasom). Ne povejte nikomur tega! . . . To je tudi še moja naloga . . . in najtežja!

Marica. Oče! Kako sem srečna!

(Zagrinjalo pade.)

Bleiweis — izdajatelj Prešernove zapuščine.

Zabeležil Ivan Prijatelj.

Ročljivo vprašanje o Prešernovi zapuščini še danes ni rešeno in najbrž ne bo rešeno nikoli. Mislim pa, da bi bilo bolje, vzeti poprej pred oči to, kar je ostalo, in si šele potem ubijati glavo s tem, česar ni, in delati kombinacije in glasno oherati končne in določne rešitve.

Prešernove zapuščine slovenska javnost ne pozna in vendar že toliko let govori o njej. Povsod drugod bi bili take preporne dokumente že zdavnaj točno in pošteno izdali. Upajmo, da se zgodi to tudi pri nas, vsaj sedaj, ko jih je sklenil privatni lastnik darovati muzeju.

Pri prvem pogledu na snopič, ki naj bo cela »Prešernova zapuščina«, te res preseneti njega naravnost ubožna pičlost. Nehote se vprašaš: Dvajset let je stal pesnik na čelu slovenskega slovstvenega življenja, in ko se je pometla za njim njegova delavnica, da so ostali pod metlo samo ti drobci? Četudi ne verjameš različnim »bajkam«, ti je vendar takoj jasno, da so mogle in skoraj morale nastati.

Že leta 1849. je prišla Prešernova zapuščina v roke drju. Janezu Bleiweisu. Izročil mu jo je pesnikov izpovednik in dolgoletni prijatelj dekan Dagarin,¹⁾ o katerem pravi Bleiweis, da ni bil »rigorozist na nobeno stran«, kolikor morem jaz soditi o njem, pa liberalen in jako družaben mož. Čopovi dopisovalci, ki so bili kaj časa v Ljubljani, mu vsi sporočajo pozdrave. — Celo četrto stoletja je imel Bleiweis

¹⁾ Občutno se pogrša življenjepis tega moža, kakor tudi takratnega cenzorja Jurja Pavška in gubernijskega svetnika Stelzicha; oba sta bila kanonika in sta usodno vplivala na razvitek slovenske knjige v Prešernovem času. Benkovičovo mesto je prazno. Ali mora res politika in molitvenikarstvo absorbirati vse naše moči? — Zadnje dni sem govoril z dvema odličnima možema na Dunaju. Rekla sta mi, da so Slovenci v poslednjem času z vchemenco svojih kulturnih zahtev obrnili splošno pozornost nase. A takoj nato je pristavil eden: Čudno samo, da ste skoro čisto brez znanstvene produkcije. Saj se vendar dobi kaj znanstvenega od slednjega naroda, samo od Slovencev prihajajo v svet edino le časopisi, molitveniki in koledarji. — Omenjena odličnjaka sta bila Slovana. Ali se jima more oporekati? Mi imamo eno samo povsem znanstveno publikacijo — Matični Zbornik. Pa vprašajte samo gospoda urednika Pintarja in povedal vam bo, kako mora vsako leto v potu svojega obraza izmoledovati skromno vsebinico od naših znanstvenikov. Pa hočemo imeti univerzo!

Op. pis.

Prešernovo zapuščino pri sebi. Omenil je samo v mali opombi v 10. listu »Novic« 1849. l. z besedami: »Razun 13 razdelkov poslovenjene Parizine, nekaj nemških pesem in nekterih pisem svojih prijatlov ni slavni pesnik nobenih družih pisanj zapustil« in priobčil iz nje par pesmi. Potem je molčal do sedemdesetih let; med tem so bile nastale in se razširile različne govorice o usodi pesnikove zapuščine. Te so prišle gotovo tudi drju. Janezu Bleiweisu na sluh. A ta narodni mož peresa in jezika se je odločil šele 1. decembra 1872. l. izpregovoriti o njej v ljubljanski čitalnici. Tri leta pozneje jo je objavil v »Letopisu« za l. 1875.

Ako sem izrazil gori željo, da bi se Prešernova zapuščina [ki je prišla pozneje v roke Levstiku in je iz njegove zapuščine izšla oskubena za tri kose (opazka drja. Jos. Stareta iz l. 1887. na prvem listu), bila potem last Prešernove hčere, Ernestine Jelovškove, od katere jo je kupil O. Bamberg, kakor pripoveduje beležka Fr. Levca z dne 13. febr. 1896. l.], da bi se to, kar nam je ostalo za našim največjim pesnikom, izdalo točno in pošteno, hotel sem reči, da Bleiweis Prešernove zapuščine ni objavil niti točno niti pošteno.¹⁾

Ne točno:

Ko to trdim, sem si popolnoma v svesti, da Bleiweis ni bil filolog in da mu ni bilo na tem, da bi objavil zapuščino z znanstveno vestnostjo. Čisto nič mu ne more človek reči, ker ni natisnil raznih načrtov pesmi »Zdravica ob novini leta 1844.« ali »V spominj Matija Čopa«. A druga je s pismi, o katerih sam trdi, da »so nekatera zanimiva v tem oziru, da nam razsvitljujejo stan slovenskega slovstva v Prešernovem času«. Prvič so ti odlomki, kolikor jih je natisnjenih, skrajno nekorektno natisnjeni, dasi je dal Bleiweis menda originale stavcu, ker so razprta mesta tiska v originalih rdeče podčrtana; drugič pa so izpuščene kar polovice pisem. Ne glede na kratke opazke je od Vrazovega pisma iz leta 1837. (str. 163. v Letop.) črtan celi prvi del, v katerem pripoveduje Vraz, kako je nabiral narodne pesmi, ki jih je poslal v Ljubljano za grofa Auersperga in za »Kranjsko Čebelico«, in vabi Prešerna, da bi napisal za Gajevo »Danico« kak navdušen članek, ter odklanja Prešernov poziv, naj bi preložil kaj iz Mickiewicza. Tudi pri naslednjem pismu je izpuščen začetek. Najlepše pa je to, da je postscriptum Vrazovega pisma z dne 19. novembra 1837. (str. 166.) prelepljen in nadomeščen s končnim odstavkom iz nekega drugega Vrazovega pisma z dne 10. junija

¹⁾ »pošteno« se mora smatrati seveda v literarnem zmislu.

1837., namenjenega najbrž Kastelcu. Samo, da je za stavkom: »Die Bücher erscheinen mit čechoillirischer Orthographie« sledeči stavek: »Wir bitten Sie und Herrn Prefhern um Beiträge« izpuščen. Dotični konec pisma je Bleiweis odstrigel in ž njim prelepil prvotni postscriptum, ki je sedaj nečitljiv.

In po teh in takih Bleiweisovih natiskih je ponatisnila »Matica hrvatska« Vrazova pisma Prešernu v petem zvezku »Děl Stanka Vraza« (U Zagrebu 1877) brez vsake kontrole!

Ne pošteno:

Kdor je vsaj malo pogledal v korespondenco mož Prešernove dobe, ne bo tako meni nič tebi nič obrnil strani 175. v Letopisu 1875. leta. Tam je namreč natisnjenih dvoje pisem, ki jih je pisal Bleiweis leta 1845. Prešernu, naročajoč pri njem pesem »Janezu N. Hradeckitu«. Pismi sta — slovenski. Celo od Prešerna se je ohranilo samo dvoje slovenskih pisem, eno staršem domov, drugo Čelakovskemu, ki ga je izrecno prosil, naj mu slovensko piše. Toda že sam papir Bleiweisovih pisem, kakor sta ohranjeni v Prešernovi zapuščini, se od daleč razloči od papirja drugih sodobnih pisem po — svoji moderni gladkosti in belosti. Ravno tako ni tinta v primeri z drugo skoro nič obledela. In pisava? Prvo pismo se začinja: »Dragi prijatelj!« Pregledal sem »Novice« iz leta 1845. Tu je čitati na str. 10., 39. (v Bleiweisovih sestavkih) »prijatelj«. Prijatelj se je vpeljal v poznejših letih; kdaj je pričel Bleiweis pisati *lj*, nisem utegnil zasledovati. V drugi vrsti stoji tiskano »sem«; tako je bilo prvotno tudi zapisano z Bleiweisovo roko v listu, ki je v Prešernovi zapuščini. A potem je Bleiweis sam arhaiziral in prevlekel ter podbelil *e* v *i*. Moderni stavec »letopisa« pa je vkljub temu bral in stavil »sem«, česar seveda leta 1845. v »Novicah« nihče ni pisal. Tretja vrsta se začinja z besedami »našemu županu Hradeckitu«. V »Novicah« l. 1845. se Hradecki imenuje na treh straneh: 92., 105. (opis slavnosti, ki je bila zanjo zložena Prešernova pesem) in 108., a povsod mu pravi Bleiweis »mestni poglavar«, ne župan. Daljne moderne oblike so: vrsta 5. »p od oba županova«, v opisu slavnosti v »Novicah« l. 1845: »prilicje poglavarja«, str. 7. strelcev, na rečenem mestu v »Novicah« in takrat splošno strelcov. V drugem pismu: 1. vrsta »prijatelj« za »prijatelj«, »strelskega društva«, v »Novicah« »strelskiga društva«, v vrsti 14. in 15: »da«, fakrat obično »de«.

Iz navedenega sledi, menim, jasno, da sta Bleiweisovi pismi o Prešernovi zapuščini pisani v sedemdesetih

letih in torej podvrženi namesto izvirnih pisem iz leta 1845.

Kakšni sta bili izvirni pismi (če jih ni bilo več!)? Jaz domnevam, da sta bili pisani — po nemško. Za svojo domnevo imam samo dva, oziroma en dokaz: dvojne imeni v pismih. V prvem pismu se imenuje pesnik, ki je zložil nemški prigodnici, Karinger — ime z nemško končnico. V »Novicah« ga imenuje Bleiweis Karingarja. V drugem pismu piše deklamatorja in poznejšega pesnika Tomana — »Thomann«, v slovenskem opisu v »Novicah« pa ga piše slovensko: Toman. Ker je torej Bleiweis istodobno v »Novicah« pisal te dve imeni slovensko, sklepam, da je pisal teh dvojne pisem Prešernu, v katerih rabi nemške oblike, — nemško.

K temu še dostavljam, da je napisal »oče slovenskega naroda« na čelo objavljene Prešernove korespondence (Letop. 1875, str. 157.) naslednje besede: »Med dopisi, ki so najzanimiviši del zapuščine, pa vsi, razen mojih dveh, v nemškem jeziku pisani (dokaz, da še oni čas niti Prešeren, niti prijatelji njegovi niso dopisovali slovenski), nahajamo i. t. d.«!!

Zdaj pa ostane samo še dvom, ali je Bleiweis svoja dopisa iz l. 1845. v letu 1875. doslovno preložil v slovenščino, ali je morebiti iz njiju tudi kaj izpustil . . .

Te zadeve sem se dotaknil zato, ker značilno osvetljuje Bleiweisov značaj. Nameraval pa sem obenem ž njo opomniti še žive prijatelje Bleiweisove dobe, da nam nepristransko orišejo duševno fiziognomijo tega moža. Pri naših starejših pisateljih občutno pogrešamo intimne memoarne literature sodobnikov, ki je pravi ključ k razumevanju njih javnega delovanja. Ako naši starine poneso v grob svoje spomine, bo nam mlajšim celo mož, ki je na razvoj naše prosvete takega eminentnega pomena kakor Bleiweis, uganka, ki jo bomo morali šele ugibati . . .

—•••—

Tam daleč luči gorijo . . .

Tam daleč luči gorijo,
tam daleč so lepe noči
in zvezde tak svetlo žarijo
ko tvoje globoke oči.

In daleč tja dušica moja
skoz teme je šla nekedar,
iskat tam miru in pokoja,
in ni se vrnila nazaj.

A. Gradnik.

Humaniteta.

Črtica. Spisal Fr. Dolinčan.

Stoletje prosvete, omike, napredka! . .
 Stoletje bratoljubja in ljudomilosti . .
 Zlati vek! . .
 Ha, ha! — —

* * *

Najdrznejše fantazmagorije sanjavih prekucuhov se izpolnjujejo! O Zola, kje si zaostal s svojimi idejami, ki jih razvijaš v drugem delu svojih štirih »Evangelijev«! . . Vse to, o čemer sanjariš, imamo že davno! In napravilo se je vse lepše, vse enostavneje, nego si domišljaš ti! Tu ni bilo treba nikakih novih iznajdb, tu ni bilo treba nikakih prevratov, nikakih bojev — vse je doseženo na mah! Saj se je bilo treba samo spomniti, da ima človek srce, čuteče, ljubezni in usmiljenju dostopno srce! . . In tega so se spomnili mogotci, spomnili tisti, ki imajo v rokah moč, vlado, srečo narodov! . . Kar deževalo je zakonov in odredb v prilog in hasen do tistih dob brezpravnih, krivično in brezsrčno izkoriščevanih trpinov! . . Bolniško zavarovanje, zavarovanje proti nezgodam, zavarovanje za starost, onemoglost — koliko ljudomilih naredb, koliko hasnovitih naprav! . . Lakota, beda, obupnost — kako so bežale vse te pošasti! . . Kakor temne sence so se razpršile pred solučno svetlobo! Trhla, izsesana trupla stotisočev revnih sužnjev je prešinilo novo življenje; veli, blede obrazi so pordeli; bohotno stisnjene ustnice so se odprle in zatrepetale v blaženem smehljaju. — — Saj ni bilo nikake skrbi več za prihodnost, saj je bila nastopila nova doba, doba bratoljubja, ljudomilosti, enakopravnosti in enakosti — zlati vek! . .

* * *

Jože Vrankar je ležal bolan na svoji revni postelji. Čutil se je že dalje časa slabega, naposled pa je omagal.

No, to ni bilo nič čudnega spričo napora, s katerim je delal dan na dan, delal zato, da je mogel pošteno preživljati sebe, svojo ženico in edinega otroka, ki mu ga je bil Bog dal. Imel je šele štiriintrideset let, a njegovo telo je bilo suho, velo, izmučeno. Pogled njegovega očesa je bil mrkel, moten, koža njegovih lic brezbarvna in nagubana. Vsakdo bi ga bil imel za mnogo starejšega, nego je v resnici bil. Tega kriv je bil trud pa nezadostna hrana, pomanjkanje vsega potrebnega! . .

Bil je premogokop. Kaj se pravi prebiti dan na dan po deset ali še več ur v zaduhlih, brezračnih podzemskih rovih, ve samo tisti, ki je kdaj že okusil kaj takega. Pri tem pa še napenjati svoje moči, vihteti kramp, dvigati težke premogove kepe! . . . Delati na zemskem površju, kjer se život koplje v čisti solnčni luči, kjer dihajo pljuča sveži zrak ter srkajo iz njega krepilni, poživljajoči kisik, to že gre! Ali pod zemljo . . . ah, to je druga reč! . . .

Pri njem pa je prišlo v poštev še nekaj drugega. Hodil je namreč vsak dan domov in z doma, a premogovnik je bil dve dobri uri oddaljen od njegovega domovanja! Poleg vsega torej še štiri ure hoje na dan! . . . Ta je bila huda, zelo huda, a predrugačiti se ni dalo nič na tem. Ločiti se ni mogel od svoje borne kočice, dediščine svojih staršev, a da bi bil čez teden ostajal kje v bližini premogovnika, mu tudi ni dopuščalo srce. Skoprnelo bi mu bilo po ljubljeni ženici in dragem otroku. Moral ju je videti vsak dan, moral . . . Tudi bi bilo stalo preveč, ako bi bil zase zajutrkoval in večerjal pa še prenočišče plačeval! . . . Koliko pa bi mu bilo ostalo potem od zaslužka? . . .

Zato je raje vstajal na vse zgodaj in vračal se pozno na večer domov. Zjutraj pot ni bila težavna, ker je vodila navzdol in ker jo je nastopil kolikor toliko spočit. Ali zvečer, ko je bil po dnevnem delu že ves utrujen in je moral lesti navkreber, se mu je pač vzbujala včasih želja, da bi mogel zamenjati svojo kočico s kako drugo v dolini kje . . . Toda ne, ne, za ves svet bi ne bil dal te svoje kočice in malega vrta v njenem ozadju! . . . Ah, kako mu je bilo srce pri-raščeno na te stare, preperete deske, ki so tvorile njegov dom, kako se mu je, kadar je bil z doma, tožilo vedno po revni grudi zemlje, ki jo je imenoval svojo! . . . Kadar je odhajal, je dostikrat samo radi tega drevil navzdol, da je imel potem še časa, ustaviti se malo in ozreti se nazaj! In kako mu je srce utripalo, če je videl, da so zatrepotali prvi solnčni žarki ob slemenu njegove s slamo krite strehe, kako se je čutil srečnega, zadovoljnega, navzlic temu, da je imel težko delo pred sabo, navzlic temu, da je nosil tako borno kosilce v robcu zavito s sabo! Da, nekak ponos ga je navdajal pri takih prizorih! . . . Ali mar ni nebeško solnce njegove kočice isto tako zlatilo kakor prostrane in visoke palače mestnih bogatinov? Ni stala mar njegova kočica celo na lepšem prostoru nego marsikateri dragocen grad? . . . In česa je pogrešal? . . . Ali ni imel ljubezni vredne žene in zdravega, dobrega otroka! . . . Ah, koliko bogatašev ga je v tem oziru lahko zavidalo, koliko imenitnikov ni okusilo nikoli tiste sladkosti, ki jo je okušal vsak dan v ljubezni on! . . .

Take misli so ga krepile, navdajale ga s pogumom in neko čudno močjo, da se ni čisto nič bal težkega dela, ki ga je čakalo . . .

In zvečer, ko se je vračal zopet, so ga iste misli bodrile, da je spešil svoje korake, podžigale ga, da je obvladal trud, ki ga je hotel skoro premagati. Kako se je zaveselil, kadar je uzrl dim nad domačo streho, naj se je že leno plazil ob njej ali pa dvigal se kakor prozoren, višnjevkastobel steber naravnost gori proti jasnemu, zvezdnatemu nebu. In kako prijeten čut ga je objel, kadar je od daleč zagledal svojo kočico, oblito od mile lunine svetlobe! . . . Zdela se mu je kakor iz čistega srebra, zdela se mu je kakor začaran gradič, kjer ga je čakala rajska omama, sladki počitek v objemu ljubljene, pridne, zveste žene! . . .

Ta duševna stran njegovega življenja je vzdrževala njegov život, dajala mu oporo v težki borbi za obstanek, v boju s škodljivimi vplivi njegovega vsakdanjega posla. Toda naposled so mu začele telesne moči vendarle pešati, naposled je začel uvidevati, da s silo ne opravi nič več, in nekega jutra se je zgrudil nazaj na posteljo, s katere se je bil poskusil dvigniti . . .

* * *

»Ah, kaka sreča, da sem zavarovan!« je pravil svoji ženi, ki se je s skrbnim obrazom sukala okrog njegovega ležišča. »Vidiš, da nisi imela prav, ko si se jezila zaradi tistih odtegljajev! . . . Zdaj se bodo dobro izplačali! . . .«

»Bil je skoro vesel, da je obolel, tako prijeten čut ga je navdajal ob misli, da se posluži lahko iste udobnosti, kakor so si jo privoščili drugi bogatejši ljudje, ko so bili bolni. Na razpolago mu je zdravnik, ki ga še kmetje ne kličejo v hišo, ako ni skrajne sile; brezplačno mu bodo morali dajati tudi zdravil, ki so navadno tako zelo draga! . . . Ah, kaka dobrota, kaka dobrota! . . . Vrhu vsega pa mu gre še denarna podpora iz bolniške blagajne — prvi denar, ki ga prejme, ne da bi se mu bilo treba truditi krvavo zanj! . . .

Nikdar ni hotel imeti opravka z rovarji, nikdar še se ni bil udeležil kake stavke, zdaj pa, ko je imel biti deležen sam blagot ljudomilih zakonov, ki so se bili uveljavili na korist delavstvu, že celo ni umel, kako se morejo nahajati med delavci še nezadovoljneži. Zdelo ze mu je, da nimajo prav nobenega vzroka več, pritoževati se. Beseda »anarhist« mu je bila od nekdaž zoprna, a zdaj je naravnost črtil ljudi, ki so se nazivali tako in ki so bili nasprotniki sedanjega reda, v katerem je bilo vendar tako lepo oskrbljeno za

vsakega poštenega človeka! On je bil hvaležen, iz srca hvaležen za vse te nove naredbe in odredbe, ki so jih bili izumili in uvedli dalekovidni, plemeniti možje, in čutil se je srečnega v zavesti, da je preskrbljen za bolezen in da sta preskrbljena žena in otrok, ako bi se njemu pripetila kaka nezgoda . . .

»Pa kaj naj storim?« ga vpraša žena, ko ji je bil natanko razložil veliki pomen in veliko dobroto zavarovanja.

»Doli stopiš danes — ti in naznaniš pri bolniški blagajni, da sem bolan. Zglesiš se tudi pri zdravniku in ga naprosiš, da pride pogledat do mene, no in potem — — seveda denarja ti ne bodo naprej dajali, a meni bi se prileglo malo boljše hrane! . . .«

»Seveda bi se ti prileglo in moraš jo dobiti!«

»Hm, lahko rečeno — toda, ali naj iščemo šele na posodo! . . . Kdo ve, kake oderuške obresti bi morali plačati! . . .«

»Tisti stari denar, veš, ki sem ga dobila po materi, vzamem s seboj! . . .«

»Škoda ga je! . . .«

»Nič! . . . Rekla sva, da bode za kako silo. No, če je pa tako, kakor pripoveduješ ti, se nam posebnih stisk ni treba več bati . . .«

»Imaš prav! . . . Kar vzemi, naj bo v božjem imenu! . . .«

In Polona se je začela z nekako svečanim obrazom oblačiti v praznično obleko . . . Poznalo se ji je, da so prevzeli tudi njo podobni čuti, kakor so navdajali njenega moža . . . Bila je nekam mirna, zadovoljna . . . Zdelo se ji je, kakor bi se bile njene razmere hipoma predručile, kakor bi ne bila danes več tista uboga kočarica, na katero so še včeraj zrl tako pomilovalno ljudje, čutila se je zdaj nekako enako ženam takih mož, ki so imeli kaj pod palcem. Poslovala se je od moža in otroka in ponositih korakov je nastopila pot . . .

* * *

»Atek, kaj ne, da bom tudi jaz jedel meso?« to vprašanje je bil petletni Francek že nešteto krat zastavil svojemu bolnemu očetu. Ta pa ga je vsakokrat pogladil s svojo trepetajočo desnico po glavi in mu dobrovoljno dejal: »Seveda ga boš, kar molči!« . . .

Po vakem takem zatrdilu očetovem pa je šel Francek v vežo k materi, ki je z važnim obrazom stala pri ognjišču ter pazila, da bi ne skipela juha. Semtertja je podregala malo z burkljami v peč ali pa pretresala s prsti na lesenem krožniku za zakuho pripravljene blekce, menda zato, da ne bi se prisušili drug na drugega, a potem

je iznova vprla komolec desne roke ob levico, katero si je bila položila čez pas, ter podpirala si svoj resni obraz. Videlo se ji je, s koliko skrbnostjo gleda na to, da bi bilo kosilo pripravljeno v vsakem oziru tako, kakor se spodobi. Resno pa se je držala morda tudi iz tega vzroka, ker se je docela zavedala nenavadnega momenta — kajti da se je pod njih uborno streho, pod katero je nedostajalo od časa do časa celo potrebnega kruha, kuhalo na delavnik meso, je bilo nekaj tako izrednega, da se ji je zdelo, kakor bi se bile začele hipoma izpolnjevati njene tihe nade, ki jih je gojila včasí, kakor bi se bile nenadoma uresničile vse tiste razkošne njene sanje o lepši bodočnosti, katerim se je s trepetajočim srcem vdajala v samotnih urah . . .

Tudi Francek je slutil nekaj, tudi on je čutil instinktivno, da se pričinja v njih koči nekaj kot novo življenje Ponosno je stopical po vegastih ilovnatih tleh. Kadar pa se je tega naveličal, je stopil k ognjišču bliže matere, vprl desno nogo ob koleno leve ter tako na eni nogi stoječ motril početje materino . . . Včasí pa se mu je zvedenilo v ustih, pogoltnil je slino in vprašal:

»Mama, ali bo kmalu kuhano meso?« . . .

»Kmalu . . . kmalu!« je čul v odgovor, a njemu se je vse to zdelo čudovito počasno.

Da se godi pri Vrankarjevih nekaj posebnega, so pa morali domnevati tudi po sosednjih hišah, kajti hkratu se je bila pritepla in je obsula vežna vrata cela tolpa samosrajčnikov in bosopetcev, ki so vsi z odprtimi usti strmeli proti ognjišču. Nemara, da je nenavadni dub, ki je prihajal od ondi, ščegetal njih zdrave, občutne noske. Francek pa je brž porabil priliko, ki se mu je ponudila, in pobahal se je proti zbrani družbi:

»Mi bomo danes pa meso jedli!«

»Zakaj pa?« ga vpraša eden izmed obiskovalcev.

»Zato, ker so atek bolni!«

»Kadar bodo naš atek bolni, bomo mi tudi meso jedli, kaj ne, Nežka?« se odreže spet oni, pozvavši obenem svojo sestrico za pričo, da bi zadobile tako njegove besede tem več vere in veljave.

»In pri nas tudi, pri nas tudi!« se oglasi več grl kar hkratu in brez dvojbe si vsi ti modrijančki v svojem nedolžnem egoizmu niso želeli ta hip nič bolj, nego da bi jim »atek« obolel, samo zato, da bi tudi oni meso jedli.

Francku pa ni bilo prav, da bi mu vsi ti postali tako enaki, in stekel je k očetu in vprašal:

»Atek, ali bomo mi zdaj zmeraj meso jedli?« . . .

Oče pa se je bridko nasmehnil. Njega je že nekoliko zapuščal prvotni optimizem. Ni se bilo namreč steklo dozdej vse tako, kakor je pričakoval in kakor je mislil, da je upravičen pričakovati. Žena se je bila vrnila sicer z lepim koščekom govedine domov in tudi vina ni pozabila prinesiti, dasi je on ni bil spomnil na to, toda novice, ki jih je prinesla s seboj, mu niso nič kaj ugajale in zagrenile so mu že naprej vsak užitek.

Pri bolniški blagajni so bili sprejeli njeno naznanilo, da je mož bolan, z jako dvoječim smehljajem. Še manj zadovoljna se je vračala od zdravnika.

»Ka-aj? . . . Bolan je? . . . Kaj mu pa je?« . . .

»I ko bi jaz vedela! Prosila bi, da bi . . .«

»Eh, kajpak! . . . Kadar se bo kdo zmisli, pa bom letal gori v gore!« . . .

»Ali prosim vas, saj ste vendar plačani za to! . . .«

»Seveda! . . . Jaz že vem, za kaj in kako sem plačan! . . . — Torej kaj pa pravi, kaj mu je? . . . Ali toži kaj? . . .«

»Oh, kaj ne bi tožil! . . . Ves je nevečen in slab! . . . Vse mu je odpovedalo in mrazi ga!«

»Saj sem vedel, da ne bo nič posebnega! . . . Zapisal mu bom nekaj! . . . Dobili boste praške v lekarni in te naj jemlje vsake tri ure po enega, pa bo kmalu dobro! . . .«

S tem je bilo opravljeno.

A njemu pa se zdaj nikakor ni hotelo vzbuditi zaupanje do zdravil, katera mu je bil zdravnik zapisal, ne da bi ga bil videl in preiskal prej. In bilo mu je nekako čudno, čudno pri srcu . . .

* * *

»Oh, solnca, solnca si želim!« je vzdihnil nekega dne bolnik. »Če bi me enkrat prav solnce pregrelo, pa bi bilo morda bolje! . . . Pomagaj mi, pomagaj, Polona! . . . Stol mi postavi venkaj pred vežo! . . . Pokoncu se bom že držal kako . . .«

Z veliko težavo ga je spravila žena pod milo nebo. Tam je sedel in se naslonil s hrbtom na leseno steno, ki je bila vsa pregreta od vročih solnčnih žarkov.

Bil je prelep poletni dan, poln veselja, poln življenja. Po zraku je plesalo nebrojno bitij, da je vse migljalo in mrgolelo pred očmi; po tleh pa je gomazelo vse polno žuželk; raznovrstne gosenice so se plazile in zvijale po prahu, mravljinci so hiteli semtertja in brošči

vsakojake velikosti so z nervozno naglico drevili iz kraja v kraj; ptiči so vzletavali, metulji se podili in lovili preko pisanih travnikov — vse, vse je živelo in se veselo gibalo . . .

Od otroških let ni imel več prilike, da bi bil opazoval to življenje, in čudno, zdaj je zadobilo vse to, kar je videl okrog sebe, zanj čisto poseben pomen, pomen, ki ga poprej niti slutil ni! Videlo se mu je hkratu, da tudi početje vseh teh neštetihih drobnih živalc ni slučajno, da ima temveč vsako teh bitij svoj smoter, svoj cilj tako nekako kakor človek; da je vsakemu posameznemu odkazana posebna pot, katero hodi; odmerjena natančna naloga, katero vrši in izpolnjuje! . . . Čudovito slično se mu je zdelo življenje teh podrejenih bitij človeškemu življenju! Ali se niso srečavala in križala pota teh živalc baš tako, kakor se križajo in srečavajo človeška pota? In ni bila li tudi usoda teh drobnih bitij v marsičem zelo zelo podobna človeški usodi? . . . Enemu se posreči to, po čemer stremi, drugemu ne! . . . Videl je dva metulja boriti se za ljubezen — eden je zmagal, drugi se je moral umakniti . . . Po stebelu neke rastline je plezal majhen, črn hrošč, hoteč dospeti do cveta, a pri vrhu se je vedno nekam zadel in vselej je padel nazaj. Prišel pa je drug, in ta je že v prvem naskoku doplezal svoj cilj . . . Vse tako kakor pri ljudeh! In še sto in sto podobnosti je našel! . . . V enem oziru pa so se mu zdele te neznatne stvarce celo srečnejše od človeka! . . . Videlo se mu je, kakor bi se gibale vse prosteje, nego se more gibati človek, in kakor bi bilo vse to, kar so počele, pri njih samo pojav veselja do življenja . . . Tiste zunanje sile, ki je dostikrat edino odločilna za človeško delovanje, ni opazil tu nikjer! Samo tiste živali, ki jih izkorišča človek, so nekake vrste sužnji, kamor pa človeška roka in njegov razum še nista segla, vlada ljuba, zlata prostost! . . .

In začel se je izpraševati, ni li človek edin kriv, da je toliko nesreče, toliko krivice, toliko nezadovoljnosti, toliko neskladja in nesoglasnosti na svetu, in bi se li ne dalo urediti v tem oziru vse lepše . . .

Dozdaj ni nikdar utegnil razmišljevati, ali zdaj, ko je preudarjal, so se mu porajale misli, ki so mu bile skoro neprijetne, ker so pretile izpodkopati vse njegove dosedanje nazore . . . Vsiljevalo se mu je neko spoznanje, pred katerim ga je obhajal skoro strah . . .

Te ljube stvarce božje so se lahko dan na dan veselile mehke solnčne toplote, in on? . . . — Ah, kakor bi solnce zanj ustvarjeno ne bilo! . . . Toda — ali ni nehvaležen? . . . Ne uživa li tudi

on zlatih solnčnih žarkov? . . . Ali ni udobno to, da sedi tu in se greje? . . .

Pozabil je za hip, da je moral oboleti prej in priti ob svoje moči, predno je postal deležen te dobrote! . . . In ravno ga je napolnjevala zavest, da mu teče plačilo, dasi nekoliko skrčeno, navzlic temu, da ne dela, z nekim prijetnim čuvstvom in zadovoljstvom, ko ga vzdrami iz razmišljanja oduren krohot.

»He, he, he! . . . He, he, he! . . . Ali te imam? . . . Viž ga, viž ga, kako se solnči, prav kakor kak kuščar! He, he, he — lopov! . . . Ali sva skup? . . . Si mislil, kaj ne da, da boš plenil blagajnico? . . . Pa je ne boš! . . . To, to (kazal mu je med kazalec in srednjik potaknjeni palec) boš dobil! . . . Dobil bom jaz za pot, ker sem te zalotil! . . . He, he, he! . . .«

Strmeč je poslušal hreščeci, porogljivi glas . . . Pred njim je stalo človeče zverženih, tankih nog, a napetega trebuha in zabuhlega obraza — odposlanec bolniške blagajne! Nobene besede ni mogel odvrniti na ta izbruh umazane podlosti, samo gledal je, gledal, kakor bi ne mogel doumeti, da je mogoče biti tako resnici in pravici v obraz. Odgovorila je njegova žena, ki je bila prihitela pred vežo:

»Moj Bog, ali ne vidite, kakšen je? . . . Ali se mu ne pozna na prvi pogled, da je bolan? . . . Saj se komaj pokoncu drži in solnca si je želel, solnca! Moj Bog, na solnce bo vendar še smel!«

Onemu pa so se iznova razblinila lica:

»He, he, he, na solnce! . . . Bolnik spada v posteljo, pa ne na solnce, he, he, he! . . . Lenobo pase, lenobo! . . .«

Te besede ostudnega brezsrčneža so ga zadele še huje nego prejšnje? . . . On da bi pasel lenobo, ki je trpel svoj živ dan, on, ki brez dela niti živeti ne bi bil mogel! . . . Ne, večje krivice bi mu ne bil mogel storiti nihče! . . . Dostikrat, če se je primeroma krepak vračal iz podzemeljskih votlin, ga je pekla skoro vest, da se mu je zdelo, da ni delal dosti, da se ni trudil dovolj! Bil je vedno tega prepričanja, da imajo tisti, ki mu dajejo zaslužka, pravico do vseh njegovih moči! . . . Imel je vselej občutek, kakor bi bil komu kaj ukrad, ako enkrat iz kateregakoli vzroka ni dovršil toliko, kakor se je bil namenil. Bil je ponosen na to, kar je storil, in vesel je bil, ako si je mogel reči, da je storil več nego drugi! . . .

Zdaj pa mu je ta človek oponašal lenušstvo!

Vrtelo se mu je pred očmi in pristopiti je morala žena, da se je oprl nanjo . . .

Toda kdo bi se menil za besede takega čeljustača?! Drugi bodo pametnejši! . . .

* * *

Nade so ga varale. Podporo so mu odrekli in tudi zdravnika in zdravila je moral sam plačati, ker ga odposlanec bolniške blagajne ni bil dobil v postelji. Zaman je klical Boga na pričo, da delati ni mogel — smejali so se mu!

Hotel se je pritožiti. Šel je k političnemu oblastvu. Tam mu je mlad aristokratek z osornim obrazom in komaj prikritim studom, ki ga je občutil pred njegovim izsušenim telesom, naznanil, da politična oblastva te stvari nič ne brigajo.

S težavo je nato pozvedel, da se mu je s pritožbo obrniti na razzodništvo.

A v razzodništvu so bili zopet ljudje, ki niso imeli ne trohice srca, ne iskric ljubezni za delavca. Propadel je tudi tam! . . .

Se li more še kam pritožiti, ni pozvedoval — obupal je bil nad pravičnostjo sveta! V njegovi glavi pa so se porodile hipoma čudne misli, in njegovo srce je bilo postalo kar hkratu vse drugo nego je bilo do tistih dob. Vse drugačno sodbo je imel zdaj o svetu. Zdaj je vedel, da je na svetu vse samo sleparstvo, in da vse te, navidezno iz ljubezni do delavskega stanu porojene odredbe niso drugega nego pesek v oči in da so samo za to tukaj, da so pod pretvezo človekoljubja nove pijavke zasesavajo v itak že izžeto truplo delavčev! . . .

Spomnil se je, kako je prišel nekoč nadzorovat obrtni nadzornik rudokope. Ha, kako velik gospod! . . . Kdo bi si bil upal stopiti predenj in ga nagovoriti! In vendar je bil pravzaprav samo za to tukaj, da bi bil poslušal upravičene pritožbe delavcev! . . . Toda kako? Saj jim je bilo pod odpustom iz službe prepovedano, nagovoriti ga! . . . Okrog pa ga je vodil načelnik premogokopne družbe, a potem šele, ko ga je bil po knežje pogostil, potem, ko se je bil šampanjca in drugih dragih vin napil pri njem . . .

Še ga je videl tega nadzornika, kako so mu žarela lica, kako mu je puhtelo vino iz njih, in še ga je čul, kako je mimo delavcev hodeč smehljaje ponavljal: »Vse dobro, vse dobro, vse dobro!«

Tistikrat je smatral njegovo smehljanje za prijaznost! . . . Moj Bog, če se tak velik gospod smehlja vpričo delavcev, če ne zmrdava nad njimi, to je že nekaj! . . .

No, zdaj je vso stvar umel drugače! . . .

Črtice.

Spisal Ivo Šorli.

1. Zadnja laž.

ovabila me je kmalu, ko sem došel v ono hišo, po moji gospodinji, ali bi ne hotel priti včasih k njej, da bi skupno čitala.

Sedemdeset let je imela, a njen stas je bil še vedno deklinski in njeni kostanjevi kodri še vedno svetli in mehki. Nasmehnila se je vsakokrat, ako so strmeli moji občudujoči pogledi vanje . . .

Toda občudoval sem še stokrat bolj njen obraz. Veličasten mir, tiha svetost je kraljevala na tem obrazu maziljenke trpljenja . . .

»Tako sama sva na svetu! Vi nimate nikogar, ki bi trgal cvetje vaše spomladi, jaz nikogar, ki bi užival sadove moje jeseni. Zato vas ljubim, kakor sem ljubila svoje nesrečne otroke.«

Danes sem se prišel k njej poslovit.

Sedela sva si tiho nasproti.

In moje oči so se vprle v njene lase, samo za hip, a videl sem dovolj . . .

Čutil sem, da sem izgubil veliko, veliko s tem enim samim pogledom . . .

»Ne mučiva se!« je izpregovorila ona prva. »Slovo je tako težko! Pojdite in vrnite se kmalu! Prej pa vam dam svoj blagoslov. Zdi se mi, da sem vredna. Trpljenje je izbrisalo s svojo trdo roko zadnji madež z moje duše. Vse, vse mi je vzelo življenje, samo še nekaj sem rešila pred njegovo grabežljivostjo, — svoje deviške kostanjeve lase . . .«

V meni se je dvignilo nekaj silnega . . . kakor da se je dvignila resnica proti laži, in kriknil sem, ker sem čutil, da me sicer nekaj zaduši:

»Vaši deviški kostanjevi lasje so laž!«

Pogledala me je prestrašeno in se vzpela nehote pokoncu . . .

Še nekaj časa je strmela v me . . .

»Jutri odhajate?« me je vprašala potem mirno.

»Dà!« sem pritrdil jedva slišno.

»Pridite še enkrat k meni po slovo!«

Odšel sem, da sam nisem vedel kako.

Dr. Antonin Dvořák.

Spisal Fr. Grbič. ¹⁾

elahozeves je mestece pri Kralupu nad Vltavo na Češkem, za katero se je menda javnost malo zanimala v prejšnjem času. Saj je to kraj, kakršnih se nahaja povsod mnogo. V tem mestecu je živel gostilničar in mesar, kateremu se je rodil 8. septembra 1841. l. sin, ki so ga krstili na ime Antonin Leopold. Nad zibelko tega deteta so pele rojenice svoje vesele pesmi ter ga zibale v najslajših melodijah, katere so mu podarile kot rojstni dar za vse njegovo življenje.

Temu srečnemu zemljanu prirejajo sedaj po vsej češki zemlji na oslavo njegovega 60letnega rojstnega dne burne ovacije s predavanji in koncerti. Tudi slovensko umetniško društvo si je štelo v prijetno dolžnost, da se pridruži svojim severnim bratom pri njih proslavljanju svojega rojaka ter tako vsaj nekoliko stori v proslavo slavljence, velikega in slavnega umetnika Slovana, in zato je priredilo glasbeno akademijo. Ta slavljencec je dr. Antonin Dvořák, največji in najslavnejši sedaj živeči skladatelj.

Ko sta razvidela učitelja J. Spitz v Nelahozovesi in A. Liehmann v Zlomnicah, kamor je bil Dvořák poslan, da hodi v tretji razred ljudske šole, in pa organist Hancke v Češki Kamenici iz njegovih napredkov v igri na goslih in na klavirju in pa iz preludij na orgle, da ima dečko veliko nadarjenost za glasbo in da more doseči v tej umetnosti visoko stopnjo dovršenosti, mu njegov oče ni delal nikakih zaprek, da se je posvetil popolnoma tej stroki. Saj je bil oče sam velik ljubitelj glasbe ter je zavoljo nje pogostoma zane-marjal svoj obrt na veliko nevoljo svoje obiteli. Zaradi tega tudi sin Antonin ni mogel pričakovati izdatne podpore z doma pri svojih študijah. Vendar pa pravi talent, notranje prepričanje o svojem poklicu in ljubezen do njega se ne ustrašijo takih zaprek, in tako je šel tudi Antonin Dvořák leta 1857. v Prago, kjer je vstopil v orglarsko šolo. Tu so mu bili učitelji J. Blažek, K. Pitsch in J. Krejčí.

Dvořák je moral pretrpeti velike boje za svojo eksistenco. Stopil je v privatni in takrat dobro poznani K. Komzákov orkester kot vijolist. Leta 1862. se je ustanovilo začasno narodno češko gledališče v Pragi, v katerem je bil ta orkester takorekoč nekaj temelj

¹⁾ Predavanje v akademiji »Slovenskega umetniškega društva« v proslavo Dvořákovega jubileja dne 8. decembra 1901.

današnjemu orkestru češkega narodnega gledališča. V njem je sodeloval do leta 1873. tudi Dvořák kot violist. 9. marca 1873. leta pa je izvajal pokojni skladatelj Karel Bendl v koncertu »Hlahola« nje-gov »Hymnus«, ki je dosegel izreden uspeh in je ž njim opozoril javnost na veliki talent Dvořakov. Še sedaj se živo spominjam iz dobe svojega prejšnjega umetniškega delovanja slučaja, ko sem prvikrat imel priliko spoznati Dvořáka, in to v času njegovega so-delovanja v orkestru češkega gledališča. Bilo je leta 1869., ko sem po dokončanih svojih študijah na praškem konservatoriju prvikrat nastopil kot Manrico v operi »Trubadur«. Če se ne motim, je bila orkestralna izkušnja za predstavo 10. aprila v gledališču. Dvořák je bil takrat violist v orkestru.

Moja umetniška pot me je peljala v početku avgusta istega leta iz Prage v Zagreb, kjer sem bil angaževan pri tamošnji operi kot prvi tenorist. Tamkaj sem čital leta 1873. v čeških listih o že poprej omenjenem izvajanju njegovega »Hymnusa« v Hlaholovem koncertu in zopet o drugih koncertih, v katerih so se izvajali nje-govi »Moravski dvospevi« in druge njegove kompozicije. Da je imel »Hymnus« izreden uspeh, sem že omenil. O dvospevih in drugih kompozicijah pa se je kritika še posebno pohvalno izrazila, omenjajoč, da je Dvořák velik talent, ki obeta mnogo. Zopet pri drugi priliki omenja, da sta se izrazila o Dvořáku jako laskavo tudi glasoviti pokojni skla-datelj Brahms in sloveči glasbeni estetik in kritik Hanslick ter do-stavlja: »s tem talentom bomo imeli v prihodnje še računati«. Tudi o tem se je tedaj pisalo, da je zložil Dvořák opero »Král a uhliř«.

Leto 1873. je prineslo v življenju Dvořákovem nekakšen pre-obrat. Izstopivši iz gledališkega orkestra, je prevzel mesto organista v cerkvi sv. Vojteha v Pragi. Majhna plača, ki je zvezana s tem mestom, pa ni zadostovala za skromne vsakdanje potrebščine, tem manj, ker se je 17. novembra istega leta poročil z gospodično Ano Čermá-kovo, hčerjo praškega zlatarskega mojstra. Moral se je tedaj ukvar-jati še s privatnim poučevanjem. Ta skrb za vsakdanje potrebe je izgini-la deloma šele potem, ko mu je bila podeljena kmalu nato za več let državna ustanova za umetnike v znesku nekoliko sto gold. V komisiji za te ustanove sta bila tedaj sloveči kritik Hanslick in dirigent Herbeck na Dunaju. Ko pa je namesto poslednje imeno-vanega vstopil v to komisijo skladatelj Brahms, tedaj so se gmotne razmere Dvořákovne znatno predrugačile in izboljšale. Malo njegovo priporočilo berlinskemu založniku muzikalij Simrocku je zadosto-valo, da je vzel ta njegove »Moravske dvospeve« v zalogo. To je

bila Dvořákova sreča. Leto 1878. je izdal isti založnik njegove »Slovanske plese« (prva serija) na svetlo. Če se ne motim, je dobil Dvořák od založnika 300 mark za nje, založniku pa so nesli po mojem mnenju gotovo 30.000 mark. Nič ne de! Prinesli so tudi Dvořáku, kar je bilo še več vredno. Ž njimi si je utemeljil namreč svojo slavo, ki je bila poroštvo za njegovo prihodnje blagostanje. Simrock je imel zveze z angleškim glasbenim trgov, kamor je pošiljal Dvořákove skladbe. Te so se v Angliji tako priljubile, da so si jih od dne do dne več želeli. Dvořák jim je tem laglje ustrezal, ker je imel nakopičene iz prejšnjih časov polne zaboje svojih kompozicij. Nekatere, ki mu niso ugajale samemu, je pa žrtvoval že pred tem plamenom. Tedaj se ni bilo treba Dvořáku ukvarjati več s privatnim poukom. Živeti je mogel s svojo rodbino od samega avtorska honorarja in posvetiti ves svoj čas edino le svojemu skladateljskemu poklicu.

Za Dvořákovo popularnost v Nemčiji si je pridobil razen že navedenih veljakov velike zasluge tudi znameniti kritik Louis Echlert, posebno pa še slavni dirigent Hans Richter, ki je izvajal v svojih koncertih Dvořákova dela in jih tolmačil. Temu je posvetil Dvořák iz hvaležnosti za to leta 1880. komponirano simfonijo v D-duru (op. 60.). Ko je Dvořák v tej dobi zložil svojo čarokrasno »Stabat Mater«, je postal s tem delom v angleških glasbenih krogih na enkrat popularen. Na priporočilo Hansa Richterja je bil povabljen v London, da diriguje tam svojo »Stabat Mater«. To je bilo leta 1884. Kakšno senzacijo je to napravilo ne le v čeških glasbenih krogih, ampak v vsem glasbenem svetu, mi je še sedaj v dobrem spominu. Ime Dvořákovo je postalo čez noč slavno. Jaz sem tedaj deloval še kot profesor solovega petja na konservatoriju v Lvovu, a simpatija in zanimanje, s katerim sem zasledoval Dvořákovo delovanje od onega časa, ko sem ga prvič videl v češkem narodnem gledališču, me je gnalo vedno z nekako notranjo nepotrpežljivostjo vse tiste dneve v kavarno, ko sem vedel, da prihajajo angleški ilustrovani listi tja. Med drugim so prinašali ti listi tudi podobo in biografijo Dvořákovo ter se niso mogli dosti načuditi, kako je mogoče, da se je vedelo dosedaj o umetniku, ki je ustvaril že toliko umotvorov, primeroma tako malo, a sedaj pa na enkrat čez noč vzhaja kot svetlo žareča zvezda velikosti prve vrste na glasbenem obnebju. Hm! Stara pesem: »Nemo propheta in patria«. S tem ni rečeno, da niso njegovi rojaki poznali in pripoznavali velikega talenta Dvořákovega. Dobro so vedeli zanj ter ga tudi priznavali kot jako nadarjenega

skladatelja, toda prava slava njegova datira iz dobe njegovega angleškega potovanja, odkoder se je vrnil v svojo domovino kot zmagovalen vitez, pred katerim se je vse klanjalo.

Slavo Dvořákovu so potrdila tudi kmalu višja odlikovanja. L. 1888. ga je imenovalo »Učeno društvo« v Belem gradu za svojega dopisujočega člana, l. 1891. je postal član »Češke akademije« v Pragi in ravno tega leta ga je imenovalo vseučilišče Karel-Ferdinandovo v Pragi in pa v Cambridgu za častnega doktorja.

Leta 1892. se je ločil Dvořák od svoje domovine ter je prevzel ravnateljstvo narodnega konservatorija v Novem Yorku, kamor so ga povabili pod jako sijajnimi pogoji. Hrepenenje po svoji domovini pa ga je gnalo že leta 1894. za kratek obisk zopet v njegovo domovino, kamor se je leta 1895. za stalno povrnil. Kratka doba njegovega bivanja v Ameriki pa je zadostovala, da si je Dvořák v gmotnem obziru tako pomogel, da je danes imovit mož. V to dobo spada mnogo njegovih umotvorov, ki se odlikujejo po karakteristiki tamošnjega narodnega življa.

Še pred odhodom v Ameriko, leta 1890., je sprejel Dvořák profesuro za praktično vežbanje v kompoziciji na praškem konservatoriju in to mesto je zopet zavzel, ko se je vrnil v Prago. Ko je bil umirovljen pred nekoliko meseci poprejšnji, jako zaslužni ravnatelj Benewitz, imenovali so dr. Ant. Dvořáka za njegovega naslednika, in tako je sedaj ravnatelj praškega konservatorija.

Dvořáku je bilo rojenih 9 otrok. Izmed teh živita 2 sinova in 4 hčerke. Hčerka Otilija je poročena s sekundistom slavnega češkega kvarteta, g. Josipom Sukom, ki je eden izmed najbolj nadarjenih mlajših čeških skladateljev; Magda pa dovrši letos konservatorij in je že sedaj tako izborna pevka, da je že v nekoliko koncertih nastopila z velikim uspehom. Ob svojih počitnicah po letu preživi Dvořák s svojo rodbino večjidel na svojem posestvu v Ovčinu na Vysokem, kjer se, uživa lepo naravo, lahko bavi nemoten z oživetvorenjem svojih genialnih glasbenih zamišljenj in kjer se lahko bavi s svojo najljubšo zabavo, s toliko mu ljubimi golobi.

* * *

Ako hočemo dobiti pristno ali vsaj približno sliko o delovanju kakega umetnika, je najboljšo, ako pregledamo njegove umotvore iz različnih dob njegovega delovanja, ali pa jih razdelimo v razne oddelke po njih karakteristiki.

Umetniško delovanje Dvořákovu bi se dalo nekako približno razdeliti v 5 dob. Prva doba sega do leta 1873., ko je Dvořák, javno

še nepoznan, nastopil v Hlaholovem koncertu vprvič s svojim »Hymnusom« kot nadobuden skladatelj s sijajnim uspehom. Sicer je že pred tem Smetana uvedel Dvořáka v javnost s scherzom njegove D-moll-simfonije, kar pa ni v javnosti napravilo globokejšega vtiska. Druga doba se je začela nekako leta 1873., ko so prišle njegove skladbe, po Simrocku izdane, v javnost, kakor »Moravski dospevi« in leta 1878. tiskani »Slovanski plesi« (prva serija). V to dobo spadajo med drugim simfonije v B-duru, Es-duru, D-mollu in F-duru (prve tri imenovanih simfonij niso izšle tiskane), potem opere »Kráľ a uhlíř«, »Tvrde palice«, »Vanda« in »Šelma sedlák«, nadalje »Slovanske rhapsodije«, kvarteti na lok v D-mollu, Es-duru in E-duru ter mnogo drugih. Posebno pa je omeniti še prekrasno kompozicijo »Stabat Mater«, katero je zložil Dvořák v tej dobi in ki ga je napravila v letu 1884. v Angliji tako popularnega. Ž njegovim potovanjem tega leta v Anglijo se pričinja tretja doba Dvořáková. V to spadajo simfonija v D-mollu (op. 70.) in v G-duru (op. 88.), kantata »Svatební kořile«, oratorij »Svatá Ljudmila« in »Requiem«. V operni stroki sta prirasla do leta 1888. operi »Dimitrij« in »Jakobin« ter glasba k drami Josip Kaj. Tyl od Šamberka. Nadalje je omeniti troje genialnih uvertur »V prirodi«, »Karneval« in »Otello«, ki jih je Dvořák napisal kar na mah eno za drugo. S tem se je ločil Dvořák od svoje domovine ter šel, kakor že omenjeno, leta 1892. v Ameriko. Z Ameriko se pričinja četrta doba njegovega delovanja. Kompozicije iz te dobe se odlikujejo vse, počenši od njegove simfonije v E-mollu (op. 95.) pa do violončelovega koncerta, (op. 104.) s karakteristiko tamošnjega narodnega življa v glasbi. Kratko po svojem obisku iz Amerike leta 1894. je napisal Dvořák dva znamenita kvarteta na lok v As-duru in G-duru (op. 105. a in b). Ne dolgo na to pa je mojster Dvořák presenetil glasbeni svet s tem, da je opustil komponovanje arhitektonično formalnih skladb ter postal s svojimi skladbami pristaš takozvane programne glasbe. Ta preobrat je karakteristikon pete dobe njegovega delovanja. V to dobo spadajo simfonijske basni »Vodnik«, »Polednica«, »Zlaty kolovrat« in »Holoubek« na Erbenove balade ter »Písen bohatyrská«, katere skladbe je prištevati k programni glasbi. Tudi operi »Čert a Káča« in »Rusalka« itd. je napisal v tej dobi.

Treba bi bilo za natančnejši pregled in oceno Dvořákovega genija ter izredne njegove produktivnosti pregledati njegova dela po raznih glasbenih strokah, kakor komorne, simfonijske, operne, to je dramatične in različne lirične pevske in klavirske skladbe. Ker mi primanjkuje časa, naj se omejim le na glavne poteze.

Kakor Smetana, tako je delal tudi Dvořák prvi čas pod vplivom skladateljev Křížkovskega in Javurka. Od teh si je navzel narodnega duha narodne pesmi. Toda on ni ostal pri tem, ko si je osvojil to lastnost. Šel je dalje, ustvarjal je na podlagi tega obširnejše kompozicije, ki takorekoč v vsakem taktu pričajo, da je Dvořák naroden, češki skladatelj. To nam pričajo njegovi krasni zbori (op. 27., 29. in 43.). Vglobljenje v duh narodnih napevov je bila priprava za vse njegovo nadaljno umetniško ustvarjanje. V lirski stroki je staviti tu na prvo mesto njegove prekrasne »Moravske dvospelve«, iz katerih veje pravi narodni duh. In kakor so ti vrhunec iz prve, odnosno druge dobe mojstrove po karakteristiki narodnega duha, tako nahajamo ta karakteristikon tudi v »Slovanskih plesih« I. serije, v slovanskih rapsodijah in najboljše še v D-dur simfoniji, kakor tudi manj ali bolj v vseh njegovih poznejših kompozicijah in še posebno v njegovih milo in ljubko donečih, čarokrasnih pesmih, od katerih naj tu omenim razen že navedenih dvospelov ciklus »Milostné písne«, ciklus pesmi v narodnem slogu in ciklus »Ciganské melodije«.

Dasi niso klavirske skladbe Dvořákové prva stroka umetniškega delovanja njegovega, stoji vendarle umetnik tudi v tej stroki na umetniški višini. Vse te njegove skladbe pa imajo na sebi znak, da so se rodile v duši simfonika, ki je vajen delati le z večjim aparatom, namreč z barvami orkestra, kateremu ne zadostujejo proste konture. Zato je razvideti iz teh, da so nekako orkestralno mišljene in nekatere tudi tematično izdelane. Od klavirskih skladb njegovih je omeniti kot Dvořákovu špecialiteto njegove »Furianti« (op. 12., šte. 2. in 42.), enako kakor je »Polka« špecialiteta Smetanova. Poleg teh navajam njegove »Menuete« (op. 56.), valčke (op. 54.), »Dumke« (op. 12., šte. 1. in 35.), duhovito skladbo »Tema con variazione« (op. 36.), »Škotske plese« (op. 41.), »Masurke« (op. 56.) in mnogo manjših skladb, kakor »Impromptu«, »Intermezzo«, »Gigue«, »Ekloga« itd. Iz dobe njegove renaissance je na prvem mestu omeniti njegovih prekrasnih in globokočutnih »Legend« (op. 59., dva zvezka) za četveroročno igro. To je 10 skladb, polnih poezije, v katerih se javlja vsa notranjost rahlo in nežno čuteče duše umetnikove. Isto velja tudi o skladbah »Poetické nálady« (op. 85.). Ciklus »Ze Šumavy« (op. 67.), četveroročne skladbe, je pravi biser klavirske literature. Iz dobe angleško-ameriške naj omenim še dvojico ciklov »Suite« (op. 98.) in pa »Humoresk« (op. 101.), katere so dosedaj poslednje klavirsko delo Dvořákovu.

Vse klavirske skladbe Dvořákové karakterizuje posebnost, da v njih mojster ne dela nikdar koncesije klavirski tehniki na škodo misli glasbene koncepcije. Povsod je tehnika podrejena glasbeni misli in je le sredstvo za nje izraz. Druga posebnost je, da se nam zdi, kakor bi slišali iz njih orkester; to nam svedoči, da so bile orkestralno mišljene, in Dvořák je pozneje mnogo teh kompozicij tudi res sam instrumentoval. Vse dosedaj navedene skladbe spadajo med lirična dela Dvořáková. Nosil bi vodo v Savo, ako bi hotel tu govoriti na široko tudi o njegovih prekrasnih delih, kakor so oratorij »Sv. Ljudmila«, »Mrtvaški ženin«, »Stabat mater«, »149. psalm«, »Te Deum laudamus«, »Requiem« in »Missa solemnis«, saj so to dela, katera so raznašala po svetu slavo Dvořákovu in o katerih se je kritika enoglasno izrazila dostojno njih visoki umetniški ceni.

Predidimo sedaj k njegovim dramatičnim skladbam, to je k operam. Teh je napisal Dvořák osmero: »Kráľ a uhlíř«, »Tvrde palice«, »Vanda«, »Šelma sedlák«, »Dimitrij«, »Jakobin«, »Čert a Kača« in »Rusalka«.

Dva mogočna toka karakterizujeta delovanje skladateljev na opernem polju. Prvo smer karakterizuje takozvana zakončalna forma (geschlossene Form) pevskih točk v operi, katere je nekako za silo skupaj vežejo recitativi. V tej obliki so prejšnji čas komponovane skoraj vse opere. Karakteristika druge smeri je dramatičnost glasbe, katera se strogo drži podanega dramatičnega besedila, tako da dela glasba z besedilom skupno celoto, ki ne dopušča razkosavanja v posamezne arije, duete, tercete, ensemble itd., ki nimajo prave organske zveze med seboj. Drugo smer je dovedel Rihard Wagner na umetniško višino v svojih operah, katere je nazival glasbene drame (Musik-Dramen). Kakor vsak skladatelj novejšje dobe, tako se je tudi Dvořák vdal prvotno z vso vnemo tej smeri. To priča že njegova prva opera »Kráľ a uhlíř«, ki se je pripravljala za predstavo v češkem gledališču že leta 1872. Toda Dvořák je pobral po neki izkušnji partituro in jo odnesel domov, tam pa jo je vrgel v ogenj. Sedel je pa precej zopet k delu ter jo vnovič komponoval. 24. novembra 1874. l. se je nato pela v prvič, in to s sijajnim uspehom v češkem narodnem gledališču. Kritika ga je tedaj imenovala nadobudnega naslednika Smetanovega. Kak umetnik energične vztrajnosti je Dvořák, nam svedoči to, da je to opero, kakor pravijo, trikrat iz novega predelal.

Pozneje se je Dvořák oddalil od tega sloga in je napisal opero »Dimitrij«, v kateri je delal koncesije staremu slogu! S tem je prišel s smerjo, katero je gojil Smetana v svojih operah, v navzkrižje in

se je nekako odstranil moderni smeri, namreč dramatičnosti dejanja. Toda povrnil se je kmalu zopet k Wagnerjevemu vzoru in zato je opero »Dimitrij«, katero je prvotno zložil leta 1882. za časa svojega bivanja v Ameriki, leta 1894. popolnoma predelal v modernem slogu. Največje dramatične vrednosti pa sta njegovi operi »Čert a Káča«, leta 1899. napisana, in posebno njegova poslednja opera »Rusalka«, katera se je letos predstavljala v češkem narodnem gledališču z ogromnim uspehom.

V komični operi je bil Dvořáku vzgled Smetana in njegovi komični operi »Tvrde palice« in »Šelma sedlák« stavi kritika po bok Smetanovi »Prodani nevesti«.

Skoraj še na višji stopnji umetnosti stoji Dvořák v svojih komornih kompozicijah. Izmed teh naj tu omenim posebno Serenade v D-mollu (op. 44.), o kateri je pisal svoj čas bistroumni nemški kritik Ehlert, da je mogel tako delo napisati le umetnik Dvořákovega genija. Sekstet za godala v A-duru (op. 48.) pa je uvedel slavnoznanijolinski virtuoz Joachim v Berlinu na koncertna tla in je s tem odprl Dvořáku vrata v koncertne dvorane v tujini.

Na najvišji stopinji umetniške dovršenosti pa stoji Dvořák v svojih simfonijah. Kot simfonik je Dvořák neomejen samovladar, ki nadvladuje z vsemi sredstvi, katera mu nudi glasbena umetnost. Kot tak nima sedaj živečega tekmeca. Napisal je dosedaj pet izdanih simfonij. V teh se je izkazal Dvořák pravega mojstra simfonijske oblike, v kateri obdeluje svoja zasnovna temata z le njemu lastno energijo in spretnostjo.

Pri vsem tem pa je on instrumentalist in kolorist, kakršnemu je treba iskati para. Zraven tega občudujemo bogastvo njegovih originalnih, globokočutnih melodičnih iznajdb, ki se izlivajo iz njegovih skladb, kakor da zajema iz nikdar mu usahljivega vira. Zato ga tudi nekateri prisopodablajo skladatelju Schubertu. Kot instrumentalnega kolorista pa bi ga bilo primerjati po živih in krasnih barvah slikarju Mackartu, po vsebini, katera preveva narodni značaj, slavnemu Murillu, čigar tipi, povzeti neposredno iz ljudstva španskega naroda, delujejo tako mogočno in privlačljivo na ogledovalca njegovih umotvorov, po umetniški glasbeni koncepciji in po energični izrazovitosti njegovih originalnih misli pa genialnemu Böcklinu.

Našemu občinstvu je Dvořák v koncertni dvorani mil in dober znanec. Že pred leti je izvajal nekdanji čitalniški pevski zbor ljubljanski par njegovih vokalnih kompozicij. Naša »Glasbena Matica« pa, ki prišteva Dvořáka med svoje odlične častne člane, si je pri-

dobila s tem velikih zaslug, da izvaja že mnogo let njegove glasbene umotvore s posebno ljubeznijo in razumnostjo. Izvajala je dosedaj naslednja njegova dela: »Slovansko rapsodijo« v D-duru, »140. psalm«, vokalna mešana zbor: »Padle so pesmi v dušo mi« in »Žitno polje«, »Kmetovalčeva himna«, mešan zbor s klavirskim spremljevanjem, »Stabat Mater«, »Mrtvaškega ženina«, »Sv. Ljudmilo« (I. del), »Hymnus« (op. 30), »Simfonijo v D-duru«, »Slovanske plese«, C-dur, E-moll in F-dur z orkestrom, »Te Deum«, uverturo »Carneval«, iz cikla: »Moravski dvospevi«: »Da jaz te zapustim«, »Godba, le igray« in »Rasi, rasi, travica«, iz cikla op. 20. dueta »Usoda« in »Zadnja želja«, iz cikla op. 38. dvospeve: »Prazen up«, »Kita« in »Bolest«, in »Trija« za klavir, gosli in vijolončel op. 65. ter »Dumke« op. 90. za iste inštrumente.

Dvořákovih del je izšlo dosedaj v tisku 111. Njih umetniška ocena bi se dala približno s kratkimi besedami takole izreči: Originalnost v koncepciji glasbenih misli, nenavadna ritmika, izredna rahlotna melodijoznost, ki sega neposredno v srce poslušalcev, mojstrsko vladanje z vsemi glasbenimi oblikami in izredno bleščeč kolorit v njegovi inštrumentaciji, s katerim nam slika svoje glasbene misli. Vrhutega je pa še posebno omeniti narodnega življa, s katerim so prepletena njegova dela.

Ni torej čuda, ako je češki narod prirejal ob 60letnem rojstnem dne temu umetniku in mu še sedaj prireja burne ovacije, saj je on storil za proslavo in boljše spoznavanje češkega imena in češkega naroda v tujini več nego mnogo njih skupaj, kateri se prištevajo med največje narodne može.

A dasi so pripoznali Dvořákov genij največji tuji kritiki, vendar so se tudi tuji pritlikavci zadirali v umetniško Dvořákovovo delovanje, posebno še zato, ker veje iz njegovih del duh slovanskega, češkega življa. Takim ljudem ni nič všeč, kar ni vzraslo na njih zelniku. Toda le enkrat je kričal največji kričač na svetu tako, da ga je slišal ves svet, in to — v Noetovi barki. Dandanes ne prevpijejo več sveta, po katerem je slavil Dvořákov genij svoje viteštvo . . .

Mi ljubimo najbolj cvetice, ki so jih rodili naši travniki in gaji, naša domača tla. Njih vonjava nam najbolj ugaja in zato si jih pripenjamo na svoje prsi, na oni kraj, kjer nam bije srce. Umetnika pa, kateri nam požlahtnjuje te domače cvetke, jih povija v krasne šopke in iz njih spleta nevenljiv venec slave domače umetnosti, tega umetnika nosimo v srcu. In temu umetniku, velikemu dr. Antonínu Dvořáku, kličemo iz dna svoje duše: Slava!

Črtice.

Spisal Ivo Šorli.

1. Zadnja laž.

ovabila me je kmalu, ko sem došel v ono hišo, po moji gospodinji, ali bi ne hotel priti včasih k njej, da bi skupno čitala.

Sedemdeset let je imela, a njen stas je bil še vedno deklinški in njeni kostanjevi kodri še vedno svetli in mehki. Nasmehnila se je vsakokrat, ako so strmeli moji občudujoči pogledi vanje . . .

Toda občudoval sem še stokrat bolj njen obraz. Veličasten mir, tiha svetost je kraljevala na tem obrazu maziljenke trpljenja . . .

»Tako sama sva na svetu! Vi nimate nikogar, ki bi trgjal cvetje vaše spomladi, jaz nikogar, ki bi užival sadove moje jeseni. Zato vas ljubim, kakor sem ljubila svoje nesrečne otroke.«

Danes sem se prišel k njej posloviti.

Sedela sva si tiho nasproti.

In moje oči so se vprle v njene lase, samo za hip, a videl sem dovolj . . .

Čutil sem, da sem izgubil veliko, veliko s tem enim samim pogledom . . .

»Ne mučiva se!« je izpregovorila ona prva. »Slovo je tako težko! Pojdite in vrnite se kmalu! Prej pa vam dam svoj blagoslov. Zdi se mi, da sem vredna. Trpljenje je izbrisalo s svojo trdo roko zadnji madež z moje duše. Vse, vse mi je vzelo življenje, samo še nekaj sem rešila pred njegovo grabežljivostjo, — svoje deviške kostanjeve lase . . .«

V meni se je dvignilo nekaj silnega . . . kakor da se je dvignila resnica proti laži, in kriknil sem, ker sem čutil, da me sicer nekaj zaduši:

»Vaši deviški kostanjevi lasje so laž!«

Pogledala me je prestrašeno in se vzpela nehote pokoncu . . .

Še nekaj časa je strmela v me . . .

»Jutri odhajate?« me je vprašala potem mirno.

»Dà!« sem pritrdil jedva slišno.

»Pridite še enkrat k meni po slovo!«

Odšel sem, da sam nisem vedel kako.

Drugi dan, dve uri pred odhodom, sem vstopil zopet pri njej. Njeni lasje so bili snežnobeli... Njen obraz, obraz svetnice... Nič več človeškega na njem...

Nasmehnila se je mojemu nememu strmenju in stopila tik predme.

»Moji deviški kostanjevi lasje so bili laž, zadnja moja laž!« je govorila mehko. »Hotela sem odtod s temi ljubimi lasmi, ki sem jih nosila v svoji najsrečnejši dobi, hotela sem lagati do groba to svojo sladko laž... Veliko ste mi vzeli, a še več ste mi dali!...«

Začutil sem njene drhteče roke na svoji sklonjeni glavi in pod njenim rahlim pritiskom sem zdrknil pred njo na kolena.

»Dal si mi pravico, da te smem blagosloviti... Nikdo na svetu nima zdaj večje pravice, otrok moj!... Čista stojim pred tabo, o moj Bog, zato blagoslovi onega, ki mi je iztrgal zadnjo laž iz moje duše... Pojdi, otrok moj, in moj blagoslov naj te spremlja! Nikdar se ne vidiva več!«

Poljubil sem njeno belo roko, ozrl se še enkrat v njen sveti obraz in odšel omamljen.

Zunaj sem si obrisal solze...

2. Prijatelji.

Pot me je pripeljala zopet enkrat v gorsko vasico med visokimi hribi, kjer je cvetla nekdanj moja mladost in kjer se je osulo vse moje cvetje na grobe onih, ki sem jih ljubil.

In tam sem umrl, doma med tujci...

Vzdignili so mojo krsto in me nesli na skromno pokopališče... dolga vrsta ljudi za meno...

Pogreznili so me v grob in mi zapeli otožno zazibalko v večno spanje... A jaz nisem mogel zaspati... Le eno, eno samo solzico!... kajti oni, ki jim groba ne orose, ne morejo zaspati...

Odšli so in zemlja me je pokrila.

A jaz nisem mogel zaspati...

Sedel sem vsem neviden na svojem grobu in moj angel je stal otožen ob meni... Šlo je sto ljudi mimo naju, mnog žalosten pogled se je ustavil na moji sveži gomili, mnoga ustna so se pregibala v molitvi... a vse je šlo mimo brez ene solzice...

Solnce je gorelo visoko na nebu, in lipa, ki je iztegala svoje cvetoče veje čez zid nadme, je sanjala...

»In vsi drugi spe? . . . moja mati, moj oče . . . moji bratje in sestre?« sem vprašal angela.

»Vsi spe mirno in večno. Orosila je vse solza tvoje matere in njej je prinesel njen angel tvoje solze iz tujine . . .

»In ljudje vedo, da sem umrl?«

»Vsi vedo in vsi obžalujejo tvojo mlado smrt.«

»A solze nikjer?«

»Nikjer!«

»In ona, ona, ki sem jo tako ljubil? . . . Ločila sva se, a jaz bi bil objokoval njeno rosno mladost, ko bi bila usahnila . . . Tudi ona ne?«

»Njej je pač včasih mlado srce težko po tebi, takrat pa steče ven med svoje cvetke k svoji mami, in sto solnčnih žarkov ji boža lice, in ona se smeje.«

»In moji prijatelji? . . . oni, ki sem jim bil iz dna duše vdan? . . . Ali so me pozabili?«

»Niso te pozabili! Srce jim krvavi, in krvave solze jim padajo v krvaveče srce . . .«

»In te solze?«

»Te solze te ne rešijo! Svetle morajo privreti iz oči . . .«

Molčala sva . . .

In solnce je zahajalo in lipa nad menoj se je zbudila . . . in njeno venoče cvetje je padalo na moj grob . . . v zadnjih žarkih iskreče se solze umirajoče spomladi . . . A niso me rešile . . .

In solnce je zašlo in prihajala je noč.

Tedaj pa se je vzel moj angel in gledal ven nekam v mrak.

»Trije mladeniči prihajajo. Dva sta prišla z desne, eden z leve, in zdaj gredo sem . . .«

Železna vrata so zaškripala. Tri temne postave so se bližale . . .

»Moji prijatelji!« sem vzdihnil.

Lipa je strepetala . . . in sto cvetov se je usulo na nje, ki so stali molče ob moji gomili . . . obrazi tako blede . . . mračni . . .

In na nebu je zažarela prva zvezda in zažarela v treh solzah . . . Težke so jim zdrknle čez lice na zemljo . . . in zemlja je zadrhtela pod njimi . . .

In zadrhtela je moja duša brezmejne sreče in hvaležnosti in ugasnila . . .

Književne novosti

Anton Knezova knjižnica. Zbirka zabavnih in poučnih spisov. VIII. zvezek. Uredil Fr. Levce. — *A. Največji in najboljši beletristični spis Ivana Cankarja so nedvomno „Tujci“.* Tehnično ulit kakor iz kalupa, brez digresij in nepotrebnega balasta, slog lahek in eleganten, dikcija fina, umetniška in psihološka stran brez prigovora. Cankar se je pokazal v »Tujcih« kakor še v nobeni povesti duhovitega, globokega misleca in umetnika v vsakem stavku. Tudi snov je vseskoz moderna, hkratu pa aktualna. Z estetiškega stališča ji ni prigovarjati v nikakem oziru; dojem povesti je močan in — užitek . . . ne, užitka v navadnem pomenu, veselega, osrečujočega, dvigajočega, z upom oplojajočega užitka pa povest ne nudi. Težak, teman in gost oblak leži nad vso povestjo, siva megla, ki se le včasih nekoliko zaziblje, strese, a se ne dvigne nikoli. In solnce, ki posije včasih, je blede in mrklo, njegovi žarki pa so oprášeni, omazani in onemogli. Dušič vzduh, bolno, tesnobno občutje, žalost, obup vlada v teh krasno pisanih vrstah. Nikjer prisrčnega smeha, nikjer zdrave strasti, močne energije in odvažne samosvestnosti. Mesto vsega tega pa mračen cinizem, jedef pesimizem, resignacija v srce zadetega človeka . . . sivo, vse sivo . . . In zato morem reči tudi o tej povesti Cankarjevi isto, kar sem pisal drugde o njegovi drami »Kralj na Betajnovi«: imponira mi, a ljubiti je ne morem! — Težko, da bi se našli med sto čitatelji — o čitateljicah niti govora ni! — trije, katerim bi bilo užitek, čitati »Tujce« vdručič.

Cankar je zanesel v naše slovstvo novo, najnovejšo beletristično smer: neoromantiko; v tej smeri piše že nekaj let svoje drame in črtice in v tej smeri so pisani tudi »Tujci«. Njegova prva, neobjavljena drama »Romantični ljudje« je dala nekaj celih značajev in prizorov njegovi poznejši komediji »Za narodov blagor«. »Nadljude« so Cankarjevi »junaki«, velikani po svojih nad vse vzvišenih lopovščinah ali čudovitih vrlinah, hudodelski imenitniki in nebeško plemeniti vagabundi sentimentalnih duš in bisernih besed. In te ženske! Eterska bitja bledih, ovalnih obrazkov, na katerih trepeta smeh le redkokdaj, a še takrat med jokom, alabastrsko prozornih ročic, seccionistovsko slokih teles brez mišičja in iz celih snopov nervoznih živcev in pa nežnih, svetniških dušic. Abnormalni so domalega vsi Cankarjevi značaji in tipi ali vsaj čudni, jako ne-navadni. In vendar žive v modernem, realnem milieju. Zato pa se zde nekaterim karikirani, saj je med njimi in življenjem okoli njih največja disharmonija.

Tudi Slivar je tak »Uebermensch«, vsaj v svoji domišljiji. Mladenič poln idealov, umetnik silnih in prekrasnih načrtov, modern talent rafinirano tankočutnega srca, kraljevsko samozavesten, a brez volje, brez praktičnega zmisla za realno življenje, — meglica, ki jo suče in goni najmanjši veter, ki pa vendar zvrča vso odgovornost le na zunanje činitelje. Skratka: dekadent. Slivar ni tip slovenskega umetnika, nego izjemen značaj, kakršnega sicer ni med nami, a kakršen je mogoč. Tip je Bajt ali Kuštrin ali Tratnik. To so normalni ljudje, a Cankar jih preganja z zaničevanjem. Saj so »filistri«! Filister je namreč človek, ki trezno misli, računa z razmerami, skrbi za dostojno suknjo in hrano in dela

za bodočnost svoje družine. Skratka: normalen član moderne družbe, ki more rabiti le marljive in vztrajne delavce. Cankarjev ljubljenec pa je romantičen fantast-vagabund. Temu poje himne v skoraj vseh svojih delih. Zato pa so vsi njegovi junaki zapisani propadu, tragične žrtve filistra. Tudi Slivar — kakor Maks v zadnji njegovi drami! — je fantast-vagabund. In njegov konec ni prisiljen, nego naraven, in naš vzklik ob njegovi smrti se ne glasi: »Škoda ga je!«, nego: »Za življenje itak ni imel nobene vrednosti!«

Po mojem mnenju še nihče ni tako resnično naslikal umetniških razmer v naši domovini kot Cankar v tej povesti. Vagabundstvo dunajskih umetniških krogov pa je naravnost portretirano. To daje povesti glavno vrednost. Ne osebe, nego razmere na Slovenskem in v tujini, gledane s perspektive slikarja in kiparja, so najzanimivejše pri tem umotvoru. Majhne razmere rodé povsod majhne ljudi, zato tudi pri nas za veliko umetnost ni zmisla, ni denarja in ni prostora. Umetnik je tujec med rojaki, kateri imajo nujnejših potreb, nego gojiti umetnost, ki ostane luksus bogatih in srečnih. A Slivar je bil tudi tujec na Dunaju, saj njegova umetnost ni bila praktična. Tujec pa je ostal tudi zategadelj, ker je živel le v svojih fantastnih osnovah, a za svojo rodbino ni imel zmisla niti kruha. Cankar ni hotel dokazati, da kipar sploh ne more živeti, ako ostane vseskoz umetnik v svojih delih. Saj to bi bila laž, katero ometajo uspehi vseh največjih umetnostnih prvakov, ki so tudi stradali, vagabundirali, obupavali, delali večasi za kruh, a končno kot zmagovalci dospeli socialno in umetniško do vrhunca. Cankar je dokazal le to, da najgenialnejših fantastov moderno življenje ne more rabiti, kajti brez kompromisov in brez dela mora poginiti največji talent.

»Tujci« imajo še več drugih tendenc: umetniku treba horizonta, ki ga v mali domovini ne najde, — umetnik bodi svoboden vseh vezi — usoda umetniškega razvoja na Slovenskem ne sme biti v rokah suhoparnih birokratov, itd. Cankar je hotel povedati mnogo, in povedal je res marsikaj resničnega, bridkega. »Tujci« ostanejo torej dokument, ki bo še v poznih časih pričal, da je bila v XIX. veku slovenska umetnost v domovini brez zaslombe in brez razumevanja, da so vladale pri nas razmere, ki so rodile genialne dekadente.

Vsrbine ne bom pripovedoval, saj se kratko niti ne da povedati. Kritika tudi nima tega namena. Reči moram le še to, da so značaji in tipi v »Tujcih« naslikani ostro in jasno, kratko in plastično.

Cankar se je dvignil s to povestjo nad vse dosedanje, pa tudi nad vse svoje drame. To pa je pri vsem še najlepše: zrak se je že precej očistil, noč se je izpremenila vsaj v mrak in nekdanjih nerazumljivosti ni skoraj več. Cankar je postal dokaj jasen v svojem slogu in bizarnosti se je domalega otresel.

In pa še nekaj! Cankar je prišel domov, na domača tla. Kozmopolitizem ga zapušča, lotil se je domačih snovi ter obdeluje domača aktualna vprašanja. To so naši značaji, domače tuge, naše tragedije. Naj bi ostal posled vedno doma!

Toda — zakaj ne more ostati brez tega »toda«! — filozofije nadčloveškega vagabundstva se naj otrese — in iznebi naj se tega obupnega pesimizma, ki lega na dušo čitatelju kot težka, neznosna mōra! To ozračje ni zdravo, in Cankarja bi globoko obžaloval, ako bi si radi tega njegovega pesimizma njegovi spisi ne mogli pridobiti nikdar tiste ljubezni, ki jo zaslužijo!

Umetnost je vesela, zdrava, bujna, srečonosna, a ne morilna, dušeča, le solze in vzdihne porajajoča. Življenje je polno žalogier, smradu in blata. Ali tudi

solnca, dehtečega cvetja in radostne, zmagonosne ljubezni je vsaj nekaj vmes... in tega Cankar ne vidi? Jaz si želim življenja celega, z vseh strani, in Cankar ga nam da, če le hoče! — **B. Črtice.** Spisal Fr. Ks. Meško. Od Meškovega zdravogrčavega »Hrasta« do teh-le »Črtic« je minilo le par let, a Meško se je izpremenil popolnoma. Nekdaj zdrav, krepak, vesel, bujnega življenja poln realist, je postal sentimentalni lirik, mistik turobno razmišljajoče duše, bolno-napetih živcev, — njegovi spisi so prenasičeni skeleče trpkosti in mračne otožnosti. Vleče ga v brezliko abstraktnost in nemirno fantastnost, v sanje, kjer igrajo ulogo angeli, duhovi... Njegove zadnje črtice se čitajo kakor poezije v prozi, kakor vzneseni psalmi brez stihov. Ali ta poezija je bolehana, ta sentimentalnopatetična dikcija nenaravna. Čuvstva so nezdrava, jokavocelegična, slog nemiren, včasih prisiljen. Ali vzlic temu: Meško je umetnik, ki zna iz ničeve tvarine ustvariti lepoto, žal, le kratkotrajne vrednosti. Ko je ustvarjal te »Črtice«, je bil rekonvalescent še nepomirjenih živcev; pisal jih je med preseljevanjem iz kraja v drug kraj, odtod ta nagla, pretrgana očrtanost in površnost v izdelovanju črtic. »Besede otožnosti« se čitajo kakor slovo semeniškega kandidata od sveta, v katerem pušča svoje srce. Pa zakaj ni Meško napisal rajši stihov? V prozi se čita to in ono pretirano, mlado, dà, mokro! Ali črtica je pisana briljantno, virtuozno... »Slika« je pendant k Cankarjevemu »Mož ob oknu«, toda izviren, dasi nič novega. A vsepovsod mrak, težka, krmežljava, žalobna jesen. »Razne poti« so najboljša črtica v tej zbirki. V njej je še nekaj zdravja in krepkosti nekdanje; solnce sije in rožice cveto, dasiravno je Tratnik malosimpatičen junak ljubezenskega romana. — »Sen poletne noči« po svoji ideji ni nič novega, nič originalnega. Mihaelova tehničnica je igrala že večkrat tako-le ulogo. Ali resničen in izvrsten je popis občutkov in misli, sanj in halucinacij bolnika, saj jih je opisal Meško umetniški po lastni izkušnji. Popisi polmračne in nočne narave so jasni in krasni. Naša sodba je, da te »Črtice« niso najboljše Meškove, a pravično je, da smo tudi omenili, kdaj in kako so nastale. Želeli bi pa, da se vrne pisatelj zopet k »hrastavemu« Mešku ter da zavrača poslej, ko je docela ozdravel, odločneje infiltracijo dekadentne sentimentalnosti od svojih umotvorov. Lirika v prozi je nekaj nenaravnega, prisiljenega ter v očitnem nasprotju z namenom pripovedne beletristike. — **C. Lajnar.** Slika iz življenja. Spisal F. J. Doljan. Pisatelj se brez povoda in tudi brez uspeha skriva za vedno nove psevdonime, saj ostaja sam vedno isti. Spoznati ga more vsakdo, ki se je zanimal za pisatelje zadnjih dveh desetletij. Ali prikrievanje, zatajevanje je — recimo — Doljanu prešlo že v kri. On je sila rahločuten in obziri se mu zapletajo med noge pri vsakem koraku. Kadar bi mogel in znal povedati moško, trdo in odkrito besedo, se zavije v celo tropo ljubeznivih izrazov, koleba med dvomi in opravičevanji ter poslikava svoje žive barve s sivimi tintami, da bi morda koga ne žalile. Bujnostrastni prizori in brutalnozdrave nature so mu simpatični, saj je sam zdrav; ali jedva se jim približa, mu upade pogum, pa začne škropiti okoli sebe eau de Cologne, rabi pavolo in pajčolane, pomoče šampanjke skozi okno ter zapoje svojo pesem, ki žvrgoli sentimentalno. Mož je tragična žrtev obzirov na druge! A mlad je še, in — upajmo! — otrese se tudi teh obzirov ter bo mislil in pisal čisto po svoji volji. Lajnar« je sedaj priprosta, vsakdanja povest za dober »rodbinski list«, kjer delajo »občutje« tragična resignacija, melanholija in sentimentalnost. Značaj Metke je najboljši, plastičen in čist, tudi resničen, domač; tudi Pavle je dobro

obdelan slovenski tip, le nekoliko preromantičen. Dejanje se vrši naravno, a konec je šablonski. Jezik . . . ali saj je knjižnico uredil Fr. Levec! Doljana prištevamo med najspretnjše in naljubeznivejše domače literate. Če bi bil do čitateljev nekoliko manj ljubezniv in pa nekoliko pogumnejši, recimo, brezobzirnejši, bi bil meni še simpatičnejši!

Fr. Govékar.

Navihanci. Okrog povesti in prizori. Spisal Rado Murnik. Ljubljana 1902. Založil L. Schwentner. Str. 229. — Torej tudi Rado Murnik je začel izdajati svoje spise, ki jih je objavljaj, najprej v »Ljubljanskem Zvonu«. Kdo ne pozna pri nas R. Murnika? Odkar je spisal svojega »Groga« (l. 1895.), prištevamo ga med najboljše mlajše beletriste. »Groga« je bil pravi dogodek v naši literaturi in nekateri literati so prorokovali, da postane ta izvrstna humoristična povest nekaj mejnik v slovenski novelistiki. Krasen slovenski slog, duhovita dikcija, naraven, dotedaj pri nas še neznan humor, ki si se mu moral od srca smejati, mestoma prepleten z resnimi, tragičnimi kontrasti — takšen je bil »Groga« Murnikov. Gospod Murnik utegne biti sam prepričan, da je njegov »Groga« najboljša njegova povest. Pozneje je spisal še več stvari, krajših in različne vsebine, v katerih je kazal svoj talent. Nekaj takih drobnejših slik je zbral Murnik pod jako srečnim zaglavjem »Navihanci« v lepo knjigo. Dostavljam takoj, da je med temi že znanimi »Navihanci« tudi nekaj novih obrazov. V vseh teh stvareh se leskeče izviren, vprav Murnikov humor. Murnik najde v neznanstvi situaciji vslej nekaj komičnega ter nam zna komični moment tudi lepo izraziti. Včasih pa išče humorja v besedah, v imenih samih, ki jih sestavlja čisto na svoj poseben način. To je njegova specialiteta. Ne rečemo, da tiči dosti smešnega ali humorističnega včasih v kakem imenu, ali predaleč ne kaže segati v tej smeri, kajti bilo bi škoda, če bi se takemu pripovednemu talentu, kakršen je Rado Murnik, očitalo, da se igra z besedami in imeni. Pravi humor tiči končno vendar le v značajih, v realnih situacijah, v konkretnih dogodkih, ne pa v besedah in imenih. Gosp. Murnik naj opazuje življenje in iz njegovih zapletkov in razpletkov naj črpa humor, saj je že dokazal, da to zna. Nisem nameraval pisati kritike dosedanjega literarnega dela Murnikovega, niti obširne ocene njegovih »Navihancev«. Naši ljudje naj si kupijo to lepo knjigo, pa naj jo čitajo, zlasti če so slabe volje. Čitatelj, ki se seznanil s slavnimi čini teh »Navihancev« in se pri tem nikoli ne nasmeje, mora biti že zelo trda in kisla lesnika, ki sam v sebi nima ne kapljice humorja. Murnikova knjiga je prava rosa na naše suhoparno življenje in zato želim, da bi se ti »Navihanci« v par tednih vsi razkropili po Slovenskem ter razvedrili in razjasnili vsak čemerjen slovenski obraz!

Predno končam, samo eno! Rado Murnik mi je všeč tudi zato, ker ima tolik respekt pred slovenskim jezikom. Kakor Jud srebrno krono, ogleda si Murnik trikrat, petkrat vsako besedo, predno jo »izda« med svoje čitatelje. Murnik piše počasi in pili vsak svoj spis tako dolgo, dokler ni »vse lepo gladko«. Murnikov jezik je zato lep in v stilistnem oziru vzoren. In to je tudi nekaj.

A. A.

Publikacije »Maticе Srpske u Novom Sadu« za l. 1902.: Letopisa sta izšla že prva dva zvezka (knjiga 211.–212.) z jako obširno vsebino zgodovinskega, literarnopovestniškega in leposlovnega značaja; aktualno sedaj zanima razprava Ilariona Ruvarca »Gjuradj Vuković, despot srpski, i Gjorgje Kastriot-

Skenderberg, vodj arbanaški, godine 1444«. — V »Knjigah Matice Srpske« so izšle kot broj 4. »Uspomene iz našeg crkveno-narodnog života« (doba 1867—1876) od dr. Teodora Mandića, ki prihajajo letos o cerkveno-političnem srbskem saboru v Karlovcih baš prav. — Posebno pozornost pa zasluži sociološka knjiga za narod (»iz zadužbine Petra Konjevića, sveska 98.«) »Zanati, zanatlije i naš narod. Napisao Ljubomir Lotić«. (Rokodelstva, rokodelci in naš narod.)
Dr. Fran Ilešič.

Hrvatska Matica. Slavenska knjižnica. Knjiga IX. Ivan S. Turgenjev. Izabrane pripoviesti. Svezak četvrti. Zagreb. 1901. M. 8°. 355 str. Ta četrti zvezek Turgenjevovih povesti obsega v hrvaškem prevodu Josipa Miškatovića te-le krajsje povesti: »Prkonjica«, »Zapisci suvišna čovjek«, »Tri susreta« in »Mumu«. Za njimi sledi Mirka Divkovića prevod daljšje povesti »U predvečerje«. O imenitosti Turgenjevovih povesti pisati, bi bilo odvišno delo. Konstatujemo, da so prevodi točni in lahko umevni.

Marko Marulić. Judita. Epska pjesma u šest pjevanja. Uredio i protumačio Marcel Kušar. Uvodom popratio Petar Kasandrić. Sa osam slika u slogu i pet izvornih umjetničkih priloga od Ot. Ivekovića i Cel. Medovića. Zagreb. 1901. Izdanje »Matice Hrvatske«. V. 8°. LXXI+114 str. U spomen četiri stote godišnjice oca umjetnoga hrvatskoga pjesništva Marka Marulića Spljetu-gradu njegovu zavičajju posvećuje Matica Hrvatska. Knjiga je, kakor kaže posveta, izšla v proslavo štiristoletnice, odkar je izšla prva hrvaška knjiga leposlovna. To priliko je porabila »Hrv. M.«, da izda redko delo prvega pesnika v krasni obliki, dostojni pesnika, Spleta, rojstnega mesta pesnikovega, in Matice same. G. Kasandrić je naslikal na kratko življenje Marulićevo, pa se počesto zaustavil pri kulturnih prilikah in zgodovinskih dogodkih Marulićeve dobe. G. Kušar je jezikovno raztolmačil pesem ter dodal kratko slovnico ikavskega narečja in Maruličevega jezika ter besednjak. Rečnik bi bil lahko še nekoliko popolnejši, n. pr. »uzdržati se« contineri, enthalten sein. Pesem sama seveda ni po obliki, ni po vsebini ne odgovarja današnjemu ukusu; ona je zanimiva kot prvi pojav hrvaške književne poezije.
R. Perušek.

Realna knjižnica. I. del. Zgodovinska učna snov za ljudske šole. 1. snopič. Sestavil Jos. Apih. Izdala »Slov. Šol. Mat.« v Ljubljani. 1902. — Presojati je knjigo z metodiškega, ne s historijskega stališča. Podatki seveda morajo biti točni. Na str. 68. je ponovljena ona samosvestna, ali napačna trditev o »miroljubnosti« starih Slovanov; ali so nadalje bile slovanske žene res vsekar (?) zveste? Čemu pa so bile one strašne kazni, ki so zadele prešestnico? Toda to so malenkosti! — V knjigi (ki seza do l. 1000. po Kr.) je snov izbrana in obdelana zelo spretno; govori se o pradopri (lepo poglavje!), o klasiških narodih in poglavitno o Slovanih in Slovencih; izmed drugih narodov le o onih, ki so in v kolikor so bili v dotiki s Slovani. Posebno hvale vredno je, da se ozira g. pisatelj povsod, celo pri Egiptu (gl. str. 23.), na slovenske odnošaje. Želeli bi le, da bi podlaga pri zasnovi bile bolj osebe in manj epohe ter da bi se navajalo tudi poglavitno (pos. slovensko) slovstvo za posamezne odstavke; skoraj ironija je, da se cituje le — Stare! — Ker knjigo vrhutega odlikuje znani simpatički slog delavnega g. pisatelja, smo ž njo prav zadovoljni.

Dr. Jos. Tominešek.

Glasba

Novi akordi. II. letnika 1. sešitek. — Julij 1902. Dve skladbi sta, ki se odlikujeta pred drugimi v prvem sešitku novega letnika lepega podjetja L. Schwentnerjevega založništva; sta pa to Jos. Procházke velika »Balada« za gosli in klavir in dr. Gojmira Kreka »Duhovna pesem« za mešan zbor in orgle z obligatnim pedalom. Obe skladbi glasita visoko znanje inteligentnih talentov, skladateljev mislilcev. Balada Jos. Procházke vihra v mogočnem poletu, krasi jo krepost in pa moč muzikalnih misli; ustvaril je ž njo skladatelj delo, v katerem je obseženo polno biserov razvnamajoče muzike. Enakovredna ji je dr. Krekova »Duhovna pesem«, fugirana skladba, stremeča po iskrenosti, ki naj zaneti nabožno razpoloženje. Kaj dobro se je posrečila Oskarju Devu solopesem »Vzdih«, uglasena je na isto struno, ki jo udarja podloženo besedilo Otona Zupančiča. V melodiki ni pač O. Dev samosvoj, toda roko ima srečno in ne manjka mu okusa, ki mu pripomore oživiti skladbo s pravimi akcenti in jo zaokrožiti v učinkljivo enotnost. Rista Savina sicer lepi moški zbor »Ponočni stražnik«, morebiti glede muzikalne invencije ne dosega čistó čutapolnega humorja ljubeznivega Baumbachovega teksta. Dr. Benjamin Ipavec objavlja prijazno klavirsko skladbo z vračajočimi se motivi in imenuje jo »Valček«; bolje bi jo imenovali »list v album« ali podobno. Na tem mestu bodi omenjeno, da je okrasil založnik 1. zvezek s sliko tega nestorja slovenskih skladateljev. Kot edina z razpisano tekmovalno nagrado obdarjena kompozicija je uvrščena še Julija Juneka polka francoska »Terpsihora«; polka je, no in to zadoštuje, da najde prijateljev. Uspeh tekmovalnega razpisa, s katerim je poskusilo pridobiti uredništvo »Novih akordov« novih skladb, novih skladateljev, je po poročilu uredništva kaj neugoden. Tekmovali so le skladatelji plesne muzike! V stroki pesmi nihče, v stroki resne klavirske skladbe nihče. Le za ples jim gre in taka je, žal, pač tudi pretežna večina našega publika, žki mu je šč zmeraj le ono lepo, kar drami noge. Za muziko, ki sega više, v srce in pa v duha, so njegova čutila trda. — Založništvo »Novih akordov« razpisuje sedaj za resne klavirske skladbe nov tekmovalni rok do 1. novembra z nagrado 40 K.

Dr. Vladimir Foerster.

Upodabljajoča umetnost

Giovanni Segantini. Lani je dunajska »Secesija« izločila 40 njegovih del in po vseh listih se je njegovi umetnosti slava pela. »Wiener Verlag« je izdal lepo študijo W. Freda s 33 vzornimi reprodukcijami. Eden celi zimski dan sem sedela nad to zbirko in tako otožno-sanjavo mi je bilo v duši kakor deci, kadar čitajo o krasotah orientalskih dežel. Oh, daleč je vse to, daleč, daleč! In ko sem zdaj v letu stala v veliki dvorani praškega »Rudolfinuma« pred Se-

gantinijevimi slikami, pred njegovo »Košnjo« v Alpah, se mi je zatožilo v srcu in zopet sem mislila: Oh, daleč je vse to, daleč! — Divne so te slike z visokimi oblaki, s tem modrim nebom in temi golimi, skalnatimi vrhovi, ki kakor fantastni giganti iz neke daljnje večnosti preče na obzorju. Kdor je bil v gorah in je videl bistrino onega zraka, oni tajinstveni, magični mrak predvečera, odsev večerne zarje na belem oblaku, ta najde vse to zopet na Segantinijevih slikah v nedotaknjeni divoti. — V Rudolfski praški izložbi je bilo kakih 20 njegovih slik in risb, ali nič ni tako mogočno vplivalo name kakor njegove Alpe. Kakor da stopi človek ven iz mesta, kjer je nebo vedno nadahnjeno s tanjšo ali gostejšo meglo od dima, prahu in nečistih hlapov, v najprostejšo božjo naravo, nad katero vejejo najčistejši vetrovi. Tako mi je bilo.

Zastavila sem se pred krasno bisto Segantinija iz bronca od kneza Pavla Troubetskega iz Peterburga in skoro nisem vedela, ali naj blagrujem tega umetnika, ki je na zenitu svoje moči, telesne in duševne, ostavil svet, ali naj žalim, da mu je sredi najlepših idej, najlepšega ustvarjanja padel kist iz mrzle roke. In spomnila sem se njegovega lastnega portreta, ki sem ga videla v reprodukciji, onega lepega, asketskega obraza apostolov in prorokov, onih globokih, temnih, pesniških oči in besed, katere je W. Fred napisal o njem: »odšel je izmed nas mož, ki je bil blizu najboljšemu v naših dušah: hrepenjenju po lepoti«. — Segantini je bil l. 1858. rojen v Arcu. Slabo se mu je godilo v njegovi mladosti. Matere ni nikdar poznal, v samotni je odrasel. Sorodniki so hodili na delo, on je sam sedel v podstrešni sobi in gledal dol na mesto. Sedem let star je pobegnil iz mesta v vinograde in polja, kjer je bil rojen in kjer je preživel svojo najnežnejšo mladost. Kmetje, ki so ga našli trudnega in spečega, postavili so ga za — pastirja svojih prasičev. — V Milanski »osorni hiši za zapuščene in vzgoje potrebne otroke« se bere v zapisnikih: »Giovanni Segantini rojen 15. januarja 1858. l. v Trentinu, sprejet 9. decembra 1870. l., pobegnil 16. avgusta, zopet pripeljan 1. septembra 1871. l., 1873. l. odpuščen; delal v črevljarski delavnici . . .«. Osem ali devet let pozneje je dobil prvi dve zlati medalji, ali moral ju je za 20 lir zastaviti in pozneje ju ni več rešil . . .

V Milanu se je učil slikati in risati in šel potem v Alpe, kjer je sam svoj mojster postal, sebe našel in s čopičem in peresom učil lepoto in umetnost. Prisvojil si je lastno, frapantno tehniko, o kateri piše sam: . . . »Jaz barv nikdar ne mešam na paleti. Kajti mešane barve izgube svojo jasnost. Kolikor čistejše (organično) so barve, toliko več svetlobe bo v sliki in — kakor posledica — toliko več zraka in resnice.« »Jaz slikam s tenkimi, ali mastnimi in malimi potezami, pustim med eno in drugo potezo nekoliko prostora, katerega izpolnim s komplementarnimi barvami . . .«. Njegove slike so videti zato kakor nekeke perorisbe s čopičem.

Več kakor dvesto slik je naslikal v svojem življenju, — vse življenje, dejanje in nehanje v Alpah, zadnja leta tudi druge alegorične in simbolistične slike, med katerimi sta osobito dve polni najlepše, najnežnejše poezije: »sad ljubezni« in »angel življenja«, dve idealni madoni sedita na izkrivljeni veji drevesa. O prvi piše sam: »Slikal sem to sliko, da bi ljudje občutili vso blaženost materske ljubezni«. V septembru 1899. l. je umrl in šele po njegovi smrti je prišla slava z lovorovim vencem . . .

Zofka Kvedrova.

Splošni pregled

† Mark Matvejevič Antokolskij je umrl preteklega meseca in bil 18. julija pokopan v Peterburgu. Antokolskij ni bil samo najgenialnejši ruski kipar, nego poleg Rodina sploh največji kipar sedanosti. Porojen l. 1843. v Vilni, je bil najprej učenec peterburške akademije umetnosti. Njegovi učitelji so kmalu spoznali v mladem »Jevreju« — Antokolskij je bil rodom Jud — genialnega umetnika in niso se varali. Antokolskij se je rano osvobodil od klasične struje, ki je vladala takrat v akademiji ter krenil kot oboževatelj večne učiteljice prirode na realistično pot. In ustvaril je celo vrsto nesmrtnih umotvorov. Taki umotvori so: »Ivan Grozni«, »Sokrat«, »Kristus«, »Janez Krstnik«, »Mefisto«, »Jermak«, »Jaroslav«... Ustvaril je tudi veliko portretov (Turgenjeva, Spinoze i. dr.). Poslednje delo njegovo je bila »Inkvizicija«. O tem delu je razmišljal že l. 1869. »Inkvizicija« bi bila postala njegov chef d'oeuvre, žal, da je izvršitev tega grandiozno zamišljenega ciklusa preprečila smrt.

Pogreb Antokolskega je bil veličasten. Najslavnejši ruski umetniki, kakor Rjepin, so nosili njegovo krsto, ob odkritem grobu pa so mu govorili slovo znameniti pisatelji, akademiki in učenjaki. Med drugimi je poudarjal zlasti pokojnega umetnika najožji prijatelj Stasov, koliko je izgubil ruski narod s smrtjo Antokolskega. »Antokolskij« — rekel je Stasov — »je bil eden največjih umetnikov 19. veka. On ni posnemal nikogar in pripadal nobeni šoli, nego je korakal po svoji poti. Antokolskij je bil največji ruski skulptor«. Siljčevskij je rekel: »Čeprav je bil Antokolskij po rojstvu Jud, vendar je bil z dušo in srcem Rus, kajti samo s čisto rusko zavednostjo je mogel ustvariti svojega »Ivana Groznega« in druge take podobe iz ruske zgodovine.«

(Po ruskih listih) A. A.

Aleksander Nikolajevič Pypin, znameniti ruski literarni zgodovinar, praznuje letos petdesetletnico svojega književnega dela. Porojen l. 1833. v Saratovu, je bil nekaj časa vseučiliški profesor v Peterburgu, potem se je popolnoma posvetil literaturi. Napisal je celo vrsto znamenitih študij o slovanstvu in njegovi kulturi, najvažnejše njegovo delo pa je »Zgodovina slovanskih literatur« v dveh knjigah, ki je prevedena na več tujih jezikov. Sotrudnik pri tem delu mu je bil Spasovič. Prihodnje leto izide ta zgodovina v novi izdaji, popravljena in pomnožena. Nadejamo se, da se v tej izdaji primerno izpopolni tudi zgodovina slovenske književnosti, ki je bila v prvi izdaji precej pomanjkljiva. Pypin je globokomislec učenjak, a njegovo načelo je, da si mora vsak slovanski »narod« posebej razširjati svojo prosveto, šele nato in tako da je mogoče, da se utrdi in poglobi splošna slovanska kultura.

Slikarska šola v Belem gradu. Srbi imajo že dve leti v Belem gradu svojo slikarsko šolo. Ustanovil jo je profesor Kutlik, vodi pa jo sedaj R. Vukanović. Ta šola je nekaka priprava za višje slikarske akademije. Pristop na to šolo imajo dijaki in dijakinje srednjih šol, ki bi se radi posvetili upodabljajočim umetnostim. Zato se poučavajo pred vsem elementi za slikarstvo, kakor risanje po mrtvi prirodi in po živih modelih. Tudi obrtni učenci imajo priliko, da se izurijo za svoje stroke v risanju in črtanju ter si polepšajo estetični ukus.